

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Obor: Ekonomie

**ANALÝZA DROGOVÉ PROHIBICE A
ODHAD VLIVU LEGALIZACE
MARIHUANY NA STÁTNÍ ROZPOČET**

bakalářská práce

Autor: Jan Flegr

Vedoucí práce: Ing. Marek Hudík

Rok: 2009

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Jan Flegr

V Neratovicích, dne 28. 12. 2009

Poděkování:

No tomto místě bych chtěl poděkovat panu Ing. Marku Hudíkovi za vedení mé bakalářské práce, cenné rady a komentáře.

Abstrakt

Tato práce zkoumá vliv prohibice drog na společnost. Analyzuje východiska a cíle prohibice a ukazuje mechanismus, jakým se snaží vytyčených cílů dosáhnout. Práce ukazuje společenské náklady prohibice, především vliv prohibice na potenciální zdravotní rizika užívání drog a na majetkovou a násilnou trestnou činnost. Dále představuje hlavní důvody, proč se prohibici nedaří vytyčené cíle dosáhnout. V práci je dále odhadnut pravděpodobný vliv legalizace marihuany na státní rozpočet. Tento odhad spočívá ve vyčíslení přímých výdajů na vynucování prohibice marihuany. Práce dále odhaduje výši potenciálních daňových příjmů z legální marihuany. Pro tento účel práce odhaduje vliv legalizace na cenu a spotřebu marihuany.

Abstract

This paper examines the impact of drug prohibition on society. It analyzes starting-points and aims of prohibition and shows, how prohibition attempts to achieve its goals. Furthermore, it explores social costs of prohibition, mainly the impact on potential health risks of drug use and property and violent crimes. Then it presents main reasons of failure to achieve its goals. Furthermore, this paper estimates probable budgetary implications of marijuana legalization. This estimate is based on quantification of direct costs of marijuana law enforcement. Finally, it estimates the tax revenue that would result from marijuana legalization. For this purpose it also estimates the impact of legalization on price and consumption of marijuana.

Klíčová slova:

Prohibice, drogy, legalizace, marihuana, veřejné zdraví, černý trh

Keywords:

Prohibition, drugs, legalization, marijuana, public health, illicit market

JEL Klasifikace/JEL Classification:

I180, K420, H530

Obsah

Úvod	5
1. Ekonomie a drogy	6
1.1. Právo vlastnit své tělo.....	6
1.2. Demonstrováné preference a dobrovolná směna.....	7
1.3. Státní zásahy do svobodného trhu	9
1.4. Shrnutí	9
2. Drogová prohibice	10
2.1. Protidrogová politika ČR.....	10
2.2. Argumentace zastánců drogové prohibice.....	11
2.3. Jak funguje prohibice drog?	13
2.4. Černý trh.....	15
2.4.1. Násilí a kriminalita	15
2.4.2. Zdravotní riziko užívání drog	17
2.5. Proč prohibice selhává?	18
2.6. Legalizace drog	20
3. Trh s konopnými drogami v ČR.....	20
3.1. Historie užívání konopných drog v ČR.....	21
3.2. Legislativní rámec užívání konopných drog	21
3.3. Užívání konopných drog v populaci.....	22
3.4. Organizace trhu s konopnými drogami	22
3.4.1. Prodej konopných semen a pomůcek k pěstování konopí.....	22
3.4.2. Místa prodeje konopných drog a způsoby jejich získání.....	23
3.4.3. Cena a původ konopných drog	24
3.5. Záchyty konopných drog a kriminalita.....	24
3.6. Shrnutí	25
4. Vliv legalizace marihuany na státní rozpočet.....	25
4.2. Vliv legalizace marihuany na spotřebu	27
4.2.1. Současná spotřeba marihuany v ČR	28
4.2.2. Spotřeba marihuany po legalizaci.....	28
4.3. Daňové příjmy z legalizace marihuany	32
4.4. Shrnutí	32
Závěr.....	33
Přehled použité literatury:	34

Úvod

Prohibice drog patří v dnešní době bezesporu k velmi ožehavým tématům. Zastánci prohibice ji vnímají jako něco naprosto nezpochybnitelného. Je to podle nich jediný způsob, jak ochránit společnost před náklady užívání ilegálních drog. Prohibice drog je obhajována tím, že snižuje dostupnost a tím i spotřebu drog. Prohibice má za úkol ochránit veřejné zdraví a snížit majetkovou a násilnou kriminalitu, kterou páchají jak samotní uživatelé drog, tak výrobci a dealeři drog. Trnem v oku zastánců prohibice jsou především organizované zločinecké skupiny a drogové kartely, kterým obchod s drogami přináší ohromné zisky. Na opačné straně barikády stojí zastánci legalizace drog, kteří tvrdí, že prohibice naopak společenské náklady užívání drog neúměrně zvyšuje. Poukazují především na negativní jevy spojené s existencí černého trhu, konkrétně na zvýšenou nebezpečnost drog, a nárůst kriminality. V mé práci se proto pokusím s pomocí ekonomické teorie uvést argumenty obou táborů na pravou míru.

V současné době sílí tendence k legalizaci marihuany a takzvaných měkkých drog. Několik států USA již legalizovalo užívání marihuany pro léčebné účely, v dalších státech se tento krok v letošním roce očekává. I Česká republika se od letošního roku přidává k zemím s liberálnějším přístupem k marihuaně, jako je například Nizozemí, Kanada, Portugalsko, Švýcarsko a další. Podle nového trestního zákoníku je držení 15 gramů marihuany nebo hašiše pouze přestupkem, stejně tak je přestupkem i pěstování až pěti rostlin konopí. Od této dekriminace konopných drog již není daleko k jejich úplné legalizaci. Proto se v druhé části práce pokusím odhadnout, jaký vliv by měla legalizace konopných drog v České republice na státní rozpočet. S tím pochopitelně souvisí i odhad vlivu legalizace na spotřebu konopných drog.

Moje práce dále pokračuje v této struktuře: v 1. části se věnuji základním ekonomickým poznatkům o lidském jednání, principu vlastnictví svého těla, demonstrovaným preferencím a užitku z dobrovolné směny. Pokládám tak základ analýzy vlivu drogové prohibice na jednotlivce a společnost. V druhé části se již věnuji samotné drogové prohibici. Nejprve představím východiska a cíle protidrogové politiky České republiky. Poté se věnuji jednotlivým argumentům zastánců prohibice drog a konfrontuji je s názory kritiků státních zásahů do svobodného trhu. Dále pokračuji představením základních mechanismů fungování prohibice drog. Následuje analýza vlivu prohibice na společnost a uživatele drog. Zaměřuji se na negativní konsekvence vzniku černého trhu, především pak na zvýšení zdravotních rizik spojených s užíváním drog a na nárůst kriminality. Na konci druhé části se zaměřuji na možné důvody neúspěchu protidrogové politiky. V 3. části představuji trh s konopnými drogami v České republice. Stručně nastíním historii a legislativní rámec užívání konopných drog. Dále se věnuji užívání konopných drog v populaci. Poté charakterizuji trh s konopnými drogami, zaměřuji se především na ceny, způsob výroby a na typické chování uživatelů a prodejců těchto drog. Na konci této části sleduji vývoj záchytů konopných drog a také vývoj počtu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob v souvislosti s konopnými drogami. V poslední části odhaduji vliv legalizace konopných drog na státní rozpočet. Nejprve analyzuji výdaje na vynucování prohibice těchto drog, následně odhaduji vývoj spotřeby konopných drog a na závěr odhaduji potenciální daňový příjem z jejich legalizace.

1. Ekonomie a drogy

Užívání drog je všeobecně považováno za jeden z nejpálčivějších problémů naší společnosti. Vyřešit drogovou problematiku se snaží spousta lidí, jsou to především politici, státní úředníci, represivní složky státní moci, ale také lékaři, kteří se domnívají, že je možné jednou provždy zbavit společnost tohoto problému. Ekonomie, tedy věda o lidském jednání a jeho důsledcích, o preferencích jednotlivců a jejich tužbách a o způsobech, jakými tyto tužby naplňují, nám může poskytnout velice cenný pohled na problematiku užívání drog. Ekonomie je věda hodnotově neutrální, neříká, co by mělo být, ale pouze popisuje co je. To znamená, že nám nemůže dát odpověď na otázku, jaké chování je dobré a jaké špatné, ekonomie neumí říci, jestli je cvičení v posilovně lepší než kouření marihuany. Někdo si zkrátka cení více vypracované postavy z posilovny, proto věnuje svůj čas posilování, někdo jiný si naopak cení více změněného stavu vědomí, a tak věnuje svůj čas kouření marihuany. Jediné co ekonomie dovede, je vysvětlit jednání lidí, tedy jakým způsobem se jednotlivci snaží naplňovat své subjektivní preference volbou mezi dostupnými alternativami.

1.1. Právo vlastnit své tělo

Právo vlastnit své tělo znamená, že každý jednotlivý člen společnosti je jediný svrchovaný pán svého těla, a tedy jediný, kdo může rozhodnout, jak s ním naloží. Kdo jiný, než my sami, by měl rozhodovat o použití našich vlastních těl. Je na každém člověku, jestli se rozhodne o své tělo pečovat (zdravě jíst, pravidelně cvičit) nebo jej raději vystaví rizikovým aktivitám (přejídání, užívání drog). Vlastnictví sebe sama je analogické k vlastnění jakéhokoli jiného statku. Pokud vlastním například nemovitost, jsem to pouze já, kdo může rozhodnout o způsobu jejího využití. O nemovitost mohu pečovat, dále do ní investovat, aby tato vzkvétala. Stejně tak mohu pečovat, zkrášlovat a investovat do svého těla, například tak, že se budu zdravě stravovat, vzdělávat, chodit pravidelně k lékaři a podobně. Svou nemovitost mohu také pronajímat, ať už za peníze nebo jiné statky. Podobně většina z nás pronajímá, většinou za úplatu, služby svého těla, chodíme přece do zaměstnání nebo zaměstnáváme sami sebe. Další zcela legitimní způsob, jak mohu naložit se svou nemovitostí je nechat ji chátrat, zarůst plevelem, zkrátka se o ni nestarat. Stejně tak mohu naložit se svým tělem, budu-li kouřit, opíjet se, užívat jiné drogy nebo nebudu-li dodržovat základní hygienu, mé tělo také zchátrá a zpusne. Je tedy čistě na mém rozhodnutí jak naložím se svou nemovitostí, stejně jako je na mém rozhodnutí, jak naložím se svým tělem. Právo na vlastnictví svého těla je základním atributem svobodné společnosti. Společnost, ve které toto právo není uznáno, můžeme nazvat společností otrokářskou, tedy takovou, ve které lidé nemohou svobodně rozhodovat o svých osudech, ale musí se podrobit příkazům svých pánů. (Písař, 2006)

Právo na svobodné zacházení se svým tělem má však jedno naprosto zásadní omezení, a sice nemohu zacházet se svým tělem způsobem, který by omezoval právo kohokoli jiného nakládat s jeho vlastním majetkem, tedy i s jeho tělem. K vysvětlení opět použiji analogii s vlastnictvím nemovitosti. Pokud se například ve svém domě rozhodnu skladovat toxický odpad, který kontaminuje půdu, podzemní vodu a bude zapáchat, dojde k omezení práva

mých sousedů k nerušenému užívání jejich majetku. V takovém případě přichází legitimní zásah státu, který je povinen mi v takovém jednání zabránit, zakázat mi ho, potrestat mě nebo donutit, abych škody vzniklé sousedům kompenzoval. Neznamená to však, že by stát měl najednou všem majitelům zakázat svobodně nakládat se svými nemovitostmi. Situace je stejná v případě užívání drog. Pokud tím, že užívám drogy, způsobuji někomu dalšímu jakoukoliv relevantní újmu na jeho právech, měl by nastoupit stát a takové jednání mi zakázat a potrestat mě za něj. Rozhodně to ale neznamená, že by stát měl zakázat užívání drog všem, tedy i těm, kteří nikoho dalšího ve výkonu svých práv neomezují. (Šíma, Šťastný, 1999)

Plošný zákaz užívání a výroby drog je typickým příkladem fenoménu nazývaného „zločin bez obětí“. O tomto fenoménu pojednává článek Šímy a Šťastného nazvaný „Zločiny bez obětí“. *„Je zajímavé, že v každé společnosti se časem projeví tendence většiny zakazovat menšině chování, které sice nikoho doopravdy nepoškozuje, ale je významnou skupinou lidí shledáno nemravným, závadným nebo jednoduše nevhodným. Tento proces může probíhat různě rychle a dosáhnout různé úrovně, zdá se však, že je doslova termodynamicky neodvratný.“* (Šíma, Šťastný, 1999) Autoři si dále pokládají otázku, jaké chování by měl stát zakazovat. Odpověď je nasnadě. *„Zakázané a trestané má být jen takové chování, které někomu přivodilo prokazatelnou újmu, a to buď na jeho životě (zdraví) nebo na jeho majetku. Pouze a jedině takové chování ospravedlňuje k použití síly při vynucení kompenzace za způsobenou újmu.“* (Šíma, Šťastný, 1999) Výroba, distribuce ani užívání drog v drtivé většině žádným relevantním způsobem do práv ostatních členů společnosti nezasahuje, zásahy státu v této oblasti jsou tedy zcela neopodstatněné. (Šíma, Šťastný, 1999)

Vměšování státu do rozhodování jednotlivých členů společnosti o tom, jak naložit se svým tělem, kritizuje významný maďarský psychiatr a liberál Thomas Szasz : *“Věřím, že máme právo jíst, pít, nebo užívat jakékoliv látky, ne proto, že jsme nemocní a chceme, aby nás tyto látky uzdravily, ani proto, že vládou podporované zdravotnické orgány tvrdí, že to pro nás bude dobré, ale jednoduše proto, že vláda, náš sluha spíše než náš pán, nemá právo vměšovat se do našich soukromých záležitostí, jakými jsou výživa a užívání drog.“* (Szasz, 1984, str. 271)

1.2. Demonstrováné preference a dobrovolná směna

Cílem této kapitoly je odpovědět na otázku, proč lidé užívají, vyrábí, nebo prodávají drogy. Klíčem k zodpovězení této otázky je porozumění základním principům lidského jednání. Ludvig von Mises vyslovil ve svém veledíle „Lidské jednání“ základní axiom platný pro lidské jednání, a sice „lidé jednají a toto jednání je účelné.“ (Mises, 2006) Lidské jednání spočívá v neustálém vybírání mezi nabízejícími se alternativami. V každém okamžiku máme na výběr z nespočetného množství alternativ. Jakou alternativu zvolíme, závisí na našich preferencích. Člověk vždy volí tu alternativu, ze které očekává největší užitek. Rothbard poukazuje na fakt, že základem ekonomické analýzy lidského jednání jsou demonstrováné preference. *„... preference člověka se projevují, tedy jsou demonstrovány, jeho skutečnou volbou. To znamená, že preference člověka lze odvodit z toho, jaké jednání zvolil. A tak dá-li člověk přednost hodině strávené na koncertě před hodinou v kině, lze z toho odvodit, že první alternativa byla preferována před alternativou druhou. Podobně, utratí-li člověk pět dolarů za košili, lze z toho odvodit, že preferoval nákup košile před jakýmkoliv jiným, alternativním použitím svých pěti dolarů.“* (Rothbard, 2005, str. 18)

Lidé mají rozdílné preference a také jinak hodnotí užitek z nabízejících se alternativ. Očekávaný užitek ze zvolené alternativy je čistě subjektivní a neměřitelný. Užitek nejsme schopni interpersonálně porovnávat, nemůžeme říci, že pan X, který utratil 100 Kč za lístek do kina, pocítil větší užitek než pan Y, který si za 100 Kč nakoupil marihuanu. Jediné, co jsme na základě tohoto chování schopni říci, je to, že pan X očekával, že užitek z návštěvy kina je větší než užitek z jakékoliv jiné, jemu v danou chvíli dostupné, alternativy. Stejně tak si pan Y v danou chvíli neuměl představit alternativu, která by mu přinesla vyšší užitek než zakoupení marihuany.¹ Neexistuje také žádný nástroj, který by umožnil objektivní hodnocení jednotlivých alternativ. „Konečným cílem jednání je vždy uspokojení nějakých přání jednajícího člověka. Jelikož nikdo není v postavení, aby mohl nahradit hodnotové soudy jednajícího člověka svými vlastními soudy, je marné se o cílech a rozhodnutích ostatních lidí vyjadřovat. Nikdo nemá kvalifikaci k tomu, aby určil, co by někoho jiného učinilo šťastnějším, či naopak méně šťastným.“ (Mises, 2006, str. 18)

Přijmeme-li za své tyto základní předpoklady o jednání lidí, pak nám nezbyvá než souhlasit s Šimou a Šťastným, kteří ve svém článku píší: „*Chceme-li se doopravdy vypořádat s touto (drogovou) problematikou, je třeba přijmout lidskou touhu po drogách v širokém slova smyslu jako přirozenou a morálně neutrální, přestat požívání drog a obchod s nimi obecně nazývat "zneužíváním" a především přestat lidi za kontakt s drogou kriminalizovat. Lidé chtějí drogy ze stejných důvodů, ze kterých chtějí jakékoliv jiné zboží, tj. proto, že uspokojují své potřeby. Jakékoli vytváření komisí a ozbrojených komand pro boj s drogami, domovní prohlídky a konfiskace majetku jsou aktivitami nelegitimními, i kdyby o nich rozhodla jakkoli velká většina nepřátel svobody v parlamentu.*“ (Šíma, Šťastný, 1999)

Lidé svým chováním projevují své preference, přitom každá zvolená alternativa jim přináší zvýšení očekávaného užitku. Pokud tento poznatek aplikujeme na dobrovolnou směnu mezi dvěma lidmi, zjistíme, že taková směna se uskuteční pouze tehdy, když oba zúčastnění očekávají zvýšení užitku po směně. Jinými slovy, nikdo by dobrovolně nesouhlasil se směnou, ze které by očekával zhoršení své nynější situace. Rothbard o dobrovolné směně píše: „... samotná skutečnost, že ke směně dochází, dokazuje, že obě strany z dané směny mají (přesněji řečeno, očekávají) prospěch. Skutečnost, že obě strany se rozhodly ke směně přistoupit, demonstruje, že při ní obě, získávají. Svobodný trh je označení pro množinu všech dobrovolných směn, které ve světě probíhají. Vzhledem k tomu, že každá směna představuje jednomyslné vyjádření existence prospěchu obou zainteresovaných stran, musíme dojít k závěru, že svobodný trh je prospěšný všem svým účastníkům.“ (Rothbard, 2005, str. 53)

Každá dobrovolná směna je oboustranně výhodná. Z toho vyplývá, že pokud někdo zaplatí například 250 Kč za gram marihuany, znamená to, že v danou chvíli očekává, že mu gram marihuany přinese větší užitek, než jakýkoliv jiný statek, který by si mohl za oněch 250 Kč koupit. Prodejce marihuany si analogicky cení 250 Kč více než vlastnění onoho gramu marihuany. Můžeme tedy říci, že díky této směně vzrostl užitek obou zúčastněných. Pokud navíc při této směně nedošlo k narušení práv žádné nezúčastněné osoby, můžeme také říci, že tato směna zvýšila celospolečenský užitek. Celospolečenským užitek máme na mysli agregované užítky všech lidí. Nutno podotknout, že si lze jen těžko představit situaci, kdy samotný akt nákupu nebo prodeje drogy nějakým relevantním způsobem poškozuje práva třetí strany. Tuto kapitolu můžeme uzavřít opět slovy Rothbarda: „*Směny mezi osobami se mohou uskutečňovat buď dobrovolně, nebo pod hrozbou násilí. Žádný třetí způsob neexistuje.*

¹ Více o teorii lidského jednání, subjektivním užitku a nemožnosti jeho interpersonálního srovnávání lze nalézt v Mises, Ludvig: Lidské jednání: pojednání o ekonomii, Liberální institut, 2006

Zvyšují-li směny na svobodném trhu vždy společenský užitek a neplatí-li toto o žádné násilím vnucené směně či zásahu, dojdeme potom k závěru, že podpora svobodného a dobrovolného trhu maximalizuje společenský užitek“ (Rothbard, 2005, str. 57) Na závěr této kapitoly si tedy můžeme odpovědět na otázku, kterou jsme si položili na začátku. Lidé užívají, vyrábějí a prodávají drogy proto, že toto jednání shledávají užitečným a prostřednictvím tohoto jednání se snaží dosáhnout co možná nejvyššího stupně uspokojení svých potřeb a tužeb.

1.3. Státní zásahy do svobodného trhu

V předchozí kapitole jsme zjistili, že směna na svobodném trhu maximalizuje užitek všech zúčastněných lidí a potažmo i celé společnosti. V této kapitole se zaměříme na vliv státních intervencí na svobodném trhu.

„Stát se ode všech ostatních institucí ve společnosti liší ve dvou ohledech: (1) on a pouze on smí použitím násilí zasahovat do skutečných či potenciálních směn mezi ostatními lidmi a (2) on a pouze on získává příjmy z povinných odvodů, vynucovaných násilím. Žádný jiný jednotlivec či skupina nemůže tímto způsobem legálně jednat.“ (Rothbard, 2005, str. 55) Jinými slovy, stát má právo lidem nařídít co mají nebo nemají dělat a v případě, že lidé neuposlechnou, má stát právo tyto lidi potrestat nebo jinak přinutit, aby se jeho pravidly řídili. V předchozí kapitole jsme zjistili, že svobodný trh maximalizuje užitek všech zúčastněných stran a tím pádem i užitek společenský. Jaký vliv na užitek zúčastněných mají státní zásahy, nám opět vysvětluje Rothbard: „Násilný zásah na druhé straně znamená sám o sobě, že jeden člověk nebo několik lidí je přinuceno dělat něco, co by jinak nedělali, kdyby k intervenci nedošlo. Člověk, který je útočníkem nucen něco říkat či neříkat, nebo útočníkem nucen s ním či s někým jiným uskutečnit či neuskutečnit určitou směnu, se k tomu uchyluje pod hrozbou násilí. Člověku, který z tohoto důvodu mění své chování, tak klesá jeho užitek dané činnosti. Jakákoliv intervence, ..., způsobuje pokles užitku dotčených lidí.“ (Rothbard, 2005, str. 89) Pokud tedy stát někomu zakáže nakoupit za své peníze marihuanu, znamená to, že ho vlastně nutí uspokojit své tužby jiným způsobem, než jakým by to dotyčný udělal, pokud by se mohl svobodně rozhodnout. V takovém případě dotyčný pravděpodobně zakoupí za své peníze zboží, které bude považovat za nejbližší substitut k marihuaně, která mu byla státem odepřena. Dotyčný si za své peníze zakoupí například láhev vodky, nicméně očekávaný užitek z vykouřené marihuany byl bezpochyby vyšší než očekávaný užitek z vypité láhve vodky. Tento člověk tak kvůli státnímu zásahu přišel o část svého užitku. Stejně tak tato státní intervence sníží užitek výrobce nebo prodejce marihuany, který je nucen si peníze vydělat jiným, pro něj méně výnosným či nákladnějším způsobem.

1.4. Shrnutí

Během této první části práce jsme zjistili, že nezbytnou podmínkou pro existenci svobodné společnosti je respektování práva vlastnit své tělo a používat ho způsobem, který uznáme za vhodný. Nikdo nemá právo nikomu jinému zakazovat užívání drog, obchodování s drogami, ani jejich vyrábění, pokud takovým chováním nedošlo k relevantní újmě na právech ostatních lidí. Lidé chtějí drogy ze stejného důvodu, ze kterého chtějí jakékoliv jiné zboží. Tímto důvodem je snaha efektivně alokovat své vzácné prostředky, jako je čas, práce, nebo peníze, takovým způsobem, který jim přinese maximální užitek. Užitek je veličina neměřitelná, čistě subjektivní a interpersonálně neporovnatelná. Proto nemá vůbec žádný smysl vynášet hodnotové soudy o preferencích a jednání jednotlivých lidí. Dochází-li mezi

dvěma lidmi k dobrovolné směně, je jasné, že oba zúčastnění pocítují z takové směny prospěch a pokud při této směně nedochází k narušení práv třetí strany, zvyšuje tato společenský užitek. Naopak, zasahuje-li stát do dobrovolné směny a pod pohrůzkou násilí nutí lidi měnit své chování, je evidentní, že užitek těchto lidí je zmenšován. Takové státní zásahy tedy společenský užitek nutně snižují.

2. Drogová prohibice

V druhé části práce se pokusím podat komplexní pohled na prohibici drog. Prohibice drog je jedním z hlavních pilířů protidrogové politiky státu, Českou republiku nevyjímaje. Nejprve si představíme protidrogovou politiku ČR, její cíle a prostředky, kterými se jich snaží dosáhnout. Budeme zkoumat mechanismus, jakým má prohibice pomoci dosáhnout vytyčených cílů protidrogové politiky. Také se pozastavíme nad argumenty zastánců prohibice, kterými se ji snaží obhájit. Dále si objasníme, proč se pomocí prohibice drog nedaří vytyčené cíle naplnit. Ukážeme si také, jaké má prohibice drog nezamýšlené dopady nejen na trh s drogami, ale i na celou společnost. Budeme zkoumat, jaký vliv má prohibice na trestnou činnost spojenou s drogami a na zdravotní rizika užívání drog. Na závěr se ohlédneme do historie, kde se můžeme poučit z alkoholové prohibice v USA. Protože je tato práce zaměřena hlavně na prohibici marihuany, přiblížíme si také její historii a důvody, z jakých byla zavedena.

2.1. Protidrogová politika ČR

Tvůrcem a garantem protidrogové politiky je vláda České republiky, prostřednictvím svého specializovaného orgánu, kterým je Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky (RVKPP). RVKPP definuje takzvanou Národní strategii protidrogové politiky. V Národní strategii protidrogové politiky pro roky 2005 – 2009 se můžeme dočíst, že hlavní princip této politiky je ochrana veřejného zdraví. Koncept ochrany veřejného zdraví, definovaný Světovou zdravotnickou organizací, staví na komplexu preventivních, vzdělávacích, léčebných, sociálních, regulačních a kontrolních opatření včetně opatření vymáhání práva, jež mají za cíl zlepšovat zdravotní, sociální, ekonomické, bezpečnostní a trestně právní podmínky, které ovlivňují zdravý vývoj jednotlivce a společnosti. Dále se můžeme dočíst, že protidrogová politika stojí na třech pilířích, prvním je snižování nabídky drog (kontrola prodeje a distribuce legálních a potírání nezákonné distribuce ilegálních drog), druhým pilířem je snižování poptávky po drogách (primární prevence, léčba a resocializace), třetím pilířem je snižování rizik spojených s jejich užíváním. Národní strategie 2005 – 2009 definuje dva hlavní cíle: (1) potírat organizovaný zločin zapojený do nezákonného nakládání s drogami (2) snížit užívání všech typů drog a potenciální rizika a škody, které mohou jednotlivcům a společnosti v důsledku jejich užívání nastat. Strategie dále definuje několik dalších cílů, které hlavní cíle upřesňují. Z těchto bych chtěl vypíchnout (1) zastavit nárůst experimentálního a příležitostného užívání drog (2) stabilizovat případně snížit spotřebu drog ve společnosti, zejména mezi nezletilými a mladými lidmi (3) snížit dostupnost drog pro obecnou populaci a zejména pro nezletilé a mladé lidi prostřednictvím efektivnějšího využívání existujících legislativních a institucionálních nástrojů. (RVKPP, 2005, str. 13 – 17)

Představu vládních úředníků o protidrogové politice trefně shrnuje Šťastný: „*Brát drogy je nenormální, všichni, kteří tak činí, jsou nemocní a společnost jim musí pomoci tím, že*

jím v tom buď zabrání, nebo je donutí se léčit. Na drogy se též váže obrovská kriminalita. Zástupci beznadějně závislých umírají na předávkování. Je třeba maximální spolupráce všech státních orgánů k potlačení (a potrestání) výrobců a dealerů a k vyléčení všech nemocných a jejich navrácení zpět do normální společnosti. Podaří-li se drogy vymazat ze světa, kriminalita téměř vymizí, lidé budou zdraví a problém vyřešen.“ (Šťastný, 1998)

Srovnáme-li východiska protidrogové politiky se základními ekonomickými poznatky o lidském jednání, zjistíme, že jsou chybná. Vládní úředníci se zde totiž stavějí do role vševědoucích lidí, kteří znají přání a potřeby obyčejných lidí lépe než oni samotní. Domnívají se, že jsou schopni pod pohrůzkou násilí učinit obyčejné lidi šťastnějšími. Proto jsou nutné cíle protidrogové politiky obtížně splnitelné.

2.2. Argumentace zastánců drogové prohibice

Jak jsme se dozvěděli v minulé kapitole, hlavním argumentem, kterým se zastánci prohibice drog zaštiťují, je ochrana veřejného zdraví. Tento argument je postaven na předpokladu, že státní úředníci mají právo zakazovat lidem chování, které hrozí poškozením jejich zdraví a právo nutit lidi provozovat pouze takové aktivity, o kterých se domnívají, že zdraví nepoškozují. Argument ochrany veřejného zdraví je však naprosto neobhájitelný, protože naráží hned na několik neřešitelných problémů.

Zaprvé můžeme zcela oprávněně pochybovat o tom, že stát disponuje takovými informacemi, aby byl schopen rozpoznat, jaký vliv má užívání určité drogy na zdraví konkrétního člověka. Stát se tak dopouští velké chyby, když paušálně prohlásí, že určité drogy poškozují zdraví všech, kteří se je rozhodnou užívat. Kvůli této paušalizaci jsme svědky neospravedlnitelného a ostudného násilí, které používá stát proti lidem, kterým naopak užívání nelegálních drog pomáhá zlepšit zdravotní stav. Většinu dnes zakázaných drog lze prokazatelně použít k léčebným nebo terapeutickým účelům. Konopí, opium a koka jsou lidmi používány k těmto účelům již tisíce let. Stejně tak některé nové syntetické drogy jako mdma (extáze) nebo lsd mají terapeutický potenciál. Prohibice drog tak paradoxně ve jménu ochrany veřejného zdraví brání některým lidem v léčbě svých zdravotních potíží, a také ztěžuje a zpomaluje další lékařský výzkum těchto substancí.²

Užívání drog není zdaleka jediná činnost, která může potenciálně vést k poškození zdraví. Pokud se tedy stát rozhodne zakazovat a trestat lidi za užívání drog, bylo by logické a konzistentní zakázat a trestat i všechny ostatní lidské aktivity, které jsou potencionálně zdraví škodlivé. Konzistentní politikou ochrany veřejného zdraví by tedy byl také zákaz kouření, pití alkoholických nápojů, přejídání se, přetěžování se při sportu nebo řízení automobilu. Pokud by stát opravdu začal preventivně zakazovat všechny činnosti, při kterých hrozí poškození zdraví, z lidí by se stala nesvéprávná individua zbavená jakékoliv svobody rozhodování o svých životech. Tuto myšlenku vtipně rozvádí článek Šímy a Šťastného: „*Drogy nejsou zdaleka jediným zbožím, při jehož používání může dojít k poškození zdraví. Ročně přijde na*

² Ve světě je jasně patrný trend směrem k legalizaci pěstování a užívání marihuany k lékařským účelům. Marihuana je pro lékařské účely legální již ve 13 státech USA, další země, které toto využití legalizovaly jsou například Kanada a Švýcarsko. (The Economist, Drugs virtually legal, 2009) Marihuana je v těchto zemích předepisována hlavně na úlevu od chronických bolestí způsobených například cukrovkou, žloutenkou nebo AIDS, dále zmírňuje poruchy hybnosti a svalové křeče, zmírňuje následky chemoterapie (zvracení, závratě), pomáhá lidem s roztroušenou sklerózou, nebo lidem, kteří trpí nespavostí nebo nechutenstvím. (Fortune, 2009, How marijuana become legal) Další informace o lékařském využití marihuany je možné nalézt například na www.medicalmarijuana.ca nebo www.konopijelek.cz.

silnicích o život mnohonásobně více lidí než v souvislosti s drogami, a přesto nikdo nemluví o "zneužívání automobilů". Existují prostě věci (auta, řetězová pila, lyže, marihuana, majonéza, acylpyrin), které mohou za jistých okolností vést ke zdravotním problémům, popř. smrti. Vzhledem k tomu, že není neopodstatněné předpokládat, že lidé se většinou snaží vyhnout vysokému riziku smrti či poškození zdraví, seznamují se s následky nesprávného (přílišného) používání těchto věcí. Jelikož toto riziko nikdy nelze odstranit, člověk žije nevyhnutelně v prostředí rizik a nejistot a čas od času se dozví, že někdo z ostatních lidí zemřel po použití drog, zlomil si vaz na lyžích, urážl si ruku motorovou pilou, neobjevil včas zvýšenou hladinu cholesterolu v krvi. Každý dle svého uvážení o tuto informaci upraví své vnímání jednotlivých rizik. Zpravidla nikdo nezačne mluvit o "problému lyží", natož potom o jejich zneužívání. Nikdo nikomu nevypálí kůlnu, když v ní najde lyže uložené na příští sezónu.“ (Šíma, Šťastný, 1999)

Nesmyslnost státní politiky ochrany veřejného zdraví prostřednictvím prohibice drog popisuje také Rothbard: „Každý člověk má právo na výběr. Můžeme vést jakoukoliv propagandu proti kouření cigaret, ale musíme nechat občany, aby se svobodně rozhodli vést svůj život. Jinak bychom museli postavit mimo zákon všechny druhy možných příčin karcinogenů, včetně nošení těsných bot, nadměrného vystavování se slunci, stejně jako nadměrného požívání zmrzliny nebo másla. A pokud se takovýto zákaz ukáže nevynutitelný nebo nemožný, pak by bylo v logice prohibice myslitelné uvěznit všechny neposlušné lidi do klece, kde by dostávali jen určitou míru slunečních paprsků, správnou dietu, náležitě padnoucí boty a podobně.“ (Rothbard, 2002,)

V podobném duchu můžeme zpochybnit také další argumenty zastánců prohibice. Zastánci prohibice často tvrdí, že užívání drog je nenormální, nemorální, zvrácené jednání, že člověk, který užívá drogy, nemůže prožít plnohodnotný život a podobně. Na tomto místě se musíme pozastavit nad filosofickou otázkou, zda vůbec existuje obecně platný model správného, morálního způsobu života. Domnívám se, že nikoliv. Každý člověk má vlastní ideu toho, co považuje za morální, etické nebo správné chování a podle toho se buď řídí, nebo neřídí. Vládní úředníci, protože jsou do svých funkcí voleni, inklinují k prosazování většinového názoru na to, co je ještě morální a co už nikoliv. Ekonomie je věda hodnotově neutrální a měla by se takových soudů zdržet, bez hodnotových soudů však nelze objektivně říci, jaké chování je správné a morální a jaké je nemorální a zvrácené. Proto drogová prohibice, která je obhajována tímto argumentem, není nic jiného, než utlačování lidí, s odlišným, menšinovým názorem. K tomuto problému se výstižně vyjádřil Mises: „Kdo je přesvědčen o zhoubnosti požívání či nadměrného požívání těchto jedů, tomu nezabrání ani okolnost, že výroba a obchod nebudou státem postihovány, aby žil zdrženlivě a střídmě. Je jen otázkou, zda přesvědčení odpůrci požívání škodlivých jedů mají těm, kdo nejsou jejich názoru anebo nemají dostatečnou vůli žít zdrženlivě a střídmě, znemožnit jejich požívání úředním opatřením či nikoliv. O této otázce se nesmí pojednávat výhradně ve vztahu ke všem lidmi uznávaným zlům, jako jsou alkoholismus, morfinismus, kokainismus apod. Neboť jestliže zásadně přiznáváme většině státních příslušníků právo předepsat menšině, jak má žít, pak není možné zastavit se před požíváním alkoholu, morfia, opia, kokainu a podobných jedů. Proč nemá platit to, co platí o těchto jedech, také o nikotinu, kofeinu a jiných podobných jedech? Proč nemá stát také předepisovat, která jídla smíme jíst a kterých se máme vystríhat, protože jsou škodlivá? I při sportu dělávají mnozí víc, než jim dovoluje jejich síla. Proč by stát neměl zasahovat i zde? ...Mnozí říkají, že špatná četba je ještě škodlivější než všechny tyto požitky. Máme dovolit tisku, který spekuluje s nejnižšími pudry lidí, aby kazil duši? Neměli bychom zamezit zveřejňování neslušných obrazů, provádění neslušných divadelních her, zkrátka všem lákadlům nemravnosti? ...Vidíme, že jakmile opustíme zásadu nevměšování

státního aparátu do všech otázek životosprávy jednotlivce, dojdeme k tomu, že budeme upravovat a omezovat život do nejmenších podrobností. Zruší se osobní svoboda jednotlivce, ten se stane otrokem pospolitosti, čeledínem většiny. ...Již uplatňování těchto pravomocí, i když třeba s nejlepšími úmysly, by muselo přeměnit svět v duchovní hřbitov. Veškerý pokrok lidstva se uskutečňoval vždy tak, že malá menšina se začala odchylovat od idejí a zvyklostí většiny, až jejich příklad nakonec přiměl ostatní převzít novotu. Udělíme-li většině právo předepisovat menšině, co má myslet, číst a konat, zabrzdíme jednou provždy veškerý pokrok. ...Bude třeba dlouhých let sebevýchovy, než se z poddaného stane občan. Svobodný člověk musí umět tolerovat, že jeho spoluobčané jednají a žijí jinak, než to považuje za správné, a musí si odvyknout volat po policii, jakmile se mu něco nelíbí.“ (Mises, 1998)

Nezbytnost prohibice je také často obhajována argumentem o návykovosti drog. Tento argument se překrývá s argumentem o ochraně veřejného zdraví a můžeme jej zpochybnit stejným způsobem. Drogy nejsou zdaleka jediným návykovým statkem. Stát by stejně tak na základě potencionálního vzniku závislosti mohl zakázat alkohol, cigarety, sex, hrací automaty, televizi nebo počítačové hry. Vznik závislosti je čistě individuální, ne každý, kdo pije alkohol, se stane alkoholikem, stejně tak ne každý, kdo kouří marihuanu, nebo užívá jiné drogy, se na nich stane závislý. Prohibice brání v užívání drog všem lidem, přestože většina uživatelů drog se na nich nikdy nestala závislá. Tento argument je tedy také nepřijatelný.

Poslední argument zastánců prohibice, který zmíním, je ochrana společnosti před kriminalitou, která, jak tvrdí státní úředníci, je s užíváním drog nevyhnutelně spjata. Naprostá většina takzvané drogové trestné činnosti je paradoxně způsobena právě prohibicí. Výroba, prodej nebo pašování drog jsou trestné činy uměle vytvořené samotnou prohibicí, v případě, že by prohibice neexistovala, byly by to zcela legální aktivity. Násilná a majetková trestná činnost je z velké části způsobena tím, že prohibice zapříčinila vznik černého trhu, který je živnou půdou pro všechny druhy trestné činnosti. Následky vzniku černého trhu jsou natolik závažné, že jim bude věnována samostatná kapitola.

2.3. Jak funguje prohibice drog?

Prohibice drog je založena na předpokladu, že uživatelé i producenti drog reagují na změny na trhu s drogami vyvolané státním zásahem. Předpokládejme, že vláda začne aktivněji vynucovat prohibici vůči výrobcům a prodejcům drog. Učiní to například tak, že zpřísní tresty za výrobu a prodej drog, nebo že poskytne policii více prostředků na odhalování výrobců a prodejců. Tito by na zvýšení trestů a rizika dopadení měli zareagovat omezením nabízeného množství drog při jakékoliv ceně. Vymáhání prohibice vůči uživatelům drog, například zvýšením trestů za držení nebo častější kontroly na místech, kde se drogy obvykle užívají, by mělo snižovat jejich čistý užitek z užívání drog, protože by vzrostlo riziko, že budou za své chování potrestáni. Uživatelé drog by měli reagovat snížením poptávaného množství při jakékoliv ceně. (Rasmussen, Benson, 1994)

Prohibice drog je primárně zaměřena na stranu nabídky. Odhalování a trestání výrobců a prodejců drog má za úkol omezit nabízené množství a dostupnost drog. Omezení nabídky drog má za následek růst cen a zprostředkovaně působí na snížení poptávaného množství drog. Z ekonomického pohledu je tedy hlavním nástrojem prohibice k omezení poptávky a tedy i spotřeby drog zvyšování jejich ceny. Poptávka po drogách je vztah mezi jednotkovou cenou a množstvím zakoupených drog v daném časovém úseku. Tento vztah je ovlivněn mnoha faktory. Nejvýznamnější faktory jsou příjem, preference a ceny substitutů a

komplementů. Na tomto místě je třeba vysvětlit koncept takzvané plné ceny, která spíše ovlivňuje chování lidí poptávajících drogy než pouze cena nominální. Plná cena drogy zahrnuje kromě ceny vyjádřené v penězích také čas strávený sháněním drogy, riziko okradení nebo fyzického napadení, které úzce souvisí s povahou černého trhu, nebezpečí způsobené neznámým složením a potencí drogy, pravděpodobnost zatčení nebo jiného potrestání ze strany státu. Plná cena přesněji zachycuje, co všechno může uživatel za drogy zaplatit. Pokud dochází k nárůstu nominální ceny, dochází k pohybu podél poptávkové křivky směrem doleva a klesá tak poptávané množství. Pokud dojde k růstu dalších faktorů, obsažených v plné ceně drogy, celá poptávková křivka se posune směrem dolů a doleva, což má za následek tlak na snížení ceny a pokles poptávaného množství drogy. (Rasmussen, Benson, 1994)

Někteří autoři se domnívají, že prohibice působí mnohem více na křivku nabídky než na křivku poptávky. Vynucování prohibice a možnost potrestání působí na nabízející podobně jako daň, tedy zvyšuje náklady na výrobu a prodej drog. Náklady zvyšuje především hrozba odnětí svobody nebo pokuty, které následují, pokud je nelegální činnost odhalena. Další složkou těchto dodatečných nákladů jsou prostředky vynaložené na skrývání aktivit. Výrobcům a prodejcům drog se zvyšují také transakční náklady, které jsou způsobeny nemožností vymáhat plnění smluv a řešení obchodních sporů skrze právní systém, jako je tomu u legálního podnikání. Toto zvýšení nákladů posouvá křivku nabídky směrem nahoru. Jak jsme již poznamenali, prohibice také působí na křivku poptávky, posouvá ji směrem dolů v případě, že roste takzvaná plná cena drogy. Poptávku může posunout směrem dolů také samotný fakt, že je užívání drog nelegální, a to z toho důvodu, že pro někoho je zkrátka nemyslitelné porušovat zákon. Nicméně posun nabídky směrem nahoru bude relativně větší než posun poptávky směrem dolů, protože riziko potrestání a výše trestů je vyšší pro výrobce a prodejce drog než pro uživatele. Stejně tak i transakční náklady uvalené prohibicí jsou vyšší na straně nabídky než na straně poptávky. Například je pravděpodobnější, že se oběti násilného chování stane výrobce nebo dealer drog než jejich uživatel. Posuny křivek nabídky a poptávky způsobené prohibicí mají za následek nárůst ceny drog a pokles rovnovážné spotřeby drog. Zůstává však otázkou, do jaké míry pokles spotřeby drog vyváží následky vzniku černého trhu. (Miron, Zwiebel, 1995)

Snaha omezit nabídku a dostupnost drog a následně tedy zvýšit cenu a snížit poptávku po drogách, se zdá být na první pohled logický a funkční způsob, jak zcela vymítit nebo alespoň omezit užívání drog ve společnosti. Předpoklad, že producenti a konzumenti reagují na změny podmínek na trhu s drogami, je správný. Chyba však nastává, když se zastánci prohibice domnívají, že jediný způsob, jakým budou producenti a konzumenti drog reagovat na omezování nabídky, bude snížení produkce a spotřeby. Motivace lidí, kteří působí na drogovém trhu, jsou tak silné, že spousta z nich bude ve svých aktivitách pokračovat navzdory dodatečným nákladům, které na jejich chování uvalila prohibice. Lidé budou hledat cesty, jak se vypořádat se ztíženými podmínkami. Touha uživatelů drog po změněném stavu vědomí a touha producentů drog po zisku způsobí, že se tito lidé svého chování nevzdají, ale pouze své aktivity přesunou na černý trh. (Rasmussen, Benson, 1994)

Vznik černého trhu má dalekosáhlé následky, které bývají často zastánci prohibice drog zaměňovány za následky samotného užívání drog. Většinu negativních jevů, které jsou spojovány s drogami, můžeme připsat na vrub právě černému trhu. Ať již je to drogová kriminalita, nepřiměřené zdravotní riziko užívání drog nebo vznik drogových kartelů. Více o černém trhu s drogami se dozvíme v následující kapitole.

2.4. Černý trh

Spotřeba drog je pravděpodobně nižší za prohibice, než by tomu bylo na volném trhu. Připustíme-li, že užívání drog přináší společnosti dodatečné náklady, které nenese samotný konzument drog, můžeme snížení spotřeby považovat za přínos prohibice. Nákladem prohibice drog je kromě omezení svobody jednotlivce vznik černého trhu. Černý trh je diametrálně odlišný od legálních trhů. Na černém trhu se velice pravděpodobně prosadí jiný typ podnikatelů než na legálním trhu. Na legálním trhu se mezi konkurencí prosadí podnikatelé, kteří dokážou nejlépe uspokojovat potřeby lidí, kteří budou inovativní a uvedou na trh nové produkty, kteří dokážou produkt vyrobit efektivněji než konkurence a budou jej prodávat levněji. Na černém trhu se prosadí podnikatelé, kteří nejlépe skrývají své aktivity, kteří se dokážou vypořádat se státním represivním aparátem, kteří se nezděchají použít násilí k ochraně svých zájmů apod. Na rozdíl od legálního trhu, stát nemá možnost černý trh nikterak regulovat a kontrolovat. Stát se také zavedením prohibice ztrácí možnosti aktivity na černém trhu zdanit. Nyní se zaměříme na jednotlivé následky černého trhu.

2.4.1. Násilí a kriminalita

Od zastánců prohibice často slýcháme, že trestná činnost a násilí jsou úzce spjaty s užíváním drog a s obchodováním s nimi. Prohibice tedy tím, že snižuje spotřebu drog, snižuje zároveň i kriminalitu a násilí ve společnosti. Paradoxně to byla právě prohibice drog, která dala vzniknout velice výnosnému černému trhu, a tím způsobila většinu takzvané drogové kriminality.

Prohibice stimuluje kriminalitu mnoha způsoby. Kriminalizace užívání drog nutí uživatele ke každodennímu porušování zákonů, uživatelé tak ztrácejí respekt k všeobecnému dodržování zákonů. Uživatelé drog vnímají policii a právní řád negativně, vidí v těchto věcech své nepřátele, kteří jim sěžují a komplikují život. Proto někteří uživatelé drog přestávají v porušování zákonů vidět nějaký závažnější morální problém. Spousta uživatelů drog se díky prohibici setkává s profesionálními zločinci, kteří jsou často do obchodu s drogami zapojeni. Tito zločinci je mohou lákat k nějaké trestné činnosti nebo je přijmout do svého gangu apod. Uživatel tak začne páchat trestnou činnost, kterou by nepáchal v případě, kdyby měl legální možnost jak si obstarat drogy. Vidina extrémně vysokých výdělků, jakých často dosahují překupníci, pašeráci nebo výrobci drog, láká mladé lidi k zapojení se do těchto aktivit. Když se pak jednou dostanou do konfliktu se zákonem, jsou tím již do konce života stigmatizováni a tudíž je pro ně velice obtížné začít si vydělávat legálním způsobem a tak se z nich často stávají profesionální zločinci. (Ostrowski, 1989)

Nejčastějším motivem pro spáchání majetkové trestné činnosti je potřeba financovat spotřebu drog. Vysoká cena drog, která přetrvává na černém trhu, nutí závislé lidi vydělávat si na drogy trestnou činností, protože příjem z legálního zaměstnání by jim na uspokojení touhy po drogách nestačil. Tito lidé pak financují užívání drog krádežemi v obchodech, vykrádáním aut, loupežemi nebo prostitucí. Jakékoliv zpřísnění nebo zvýšené vymáhání prohibice nemůže tento typ trestné činnosti omezit. Naopak takové opatření povede pouze ke zvýšení ceny drog a tito lidé pak budou muset zvýšit trestnou činnost, aby si na dražší drogy vydělali. (Miron, Zwiebel, 1995)

Nejzávažnější násilnou trestnou činnost páchají převážně členové organizovaných skupin angažovaných v obchodě s drogami, tyto skupiny bývají nejsilnějšími hráči na černém

trhu. Tito lidé používají násilí, protože na černém trhu neexistuje jiný efektivní způsob řešení obchodních sporů nebo vymáhání smluv. Násilí představuje na černém trhu také velice efektivní způsob konkurenčního boje mezi jednotlivými dodavateli drog. Absence legálního právního rámce tak způsobuje nebyvalou eskalaci násilných trestných činů.

Zdá se, že prohibice snižuje mezní náklady a zvyšuje mezní příjmy z použití násilí hned několika způsoby. Jak jsme již zmínili, aktéři na černém trhu se nemohou obrátit s řešením svých sporů na soudní systém, proto roste mezní příjem z použití násilí k vyřešení těchto sporů. Mezní náklady násilného chování jsou na černém trhu nižší než na trhu legálním. Důvod je prostý, obchodníci s drogami již své aktivity skrývají ve snaze vyhnout se potrestání a není pro ně již tak nákladné vyhýbat se potrestání i za použití násilí. Navíc tito obchodníci již mají zpravidla na kontě celou řadu trestných činů a v případě dopadení budou pravděpodobně odsouzeni k vysokým trestům, proto pro ně již nehraje takovou roli, jestli budou obžalováni navíc z násilných trestných činů. Aktéři na trhu s drogami, kteří se nemohou spolehnout na právní systém, mají větší potřebu chránit se sami. Proto se ozbrojují a také se obklopují lidmi, kteří mají za úkol je chránit. Skutečnost, že tito lidé již vlastní zbraně nebo žoldáky také významně snižuje mezní náklady na násilné chování. (Miron, Zwiebel, 1995)

Další významný aspekt černého trhu je usnadnění vzniku kartelů v daném odvětví. Protože se dodavatelé drog pohybují v ilegálním prostředí, kde musí vynakládat obrovské prostředky na utajení svých aktivit, často se sdružují do složitých a propracovaných struktur, které jim pomáhají tyto náklady snižovat a vyhýbat se odhalení. Proto vznikají mocné narkomafie a drogové kartely, které ovládají všechny stupně obchodu s drogami od výroby až po jejich distribuci finálním zákazníkům. Na rozdíl od legálních trhů, kde kartelové dohody nemají příliš dlouhou životnost a navíc jsou předmětem zájmu antitrustového zákonodárství, se na černém trhu s drogami kartelům daří relativně dobře. Na legálním trhu mají jednotlivé strany kartelové dohody značné motivace, aby tyto dohody porušily a zvýšily tak svoje zisky. Ostatní členové kartelu nemají na druhou stranu mnoho možností jak neposlušnou firmu za porušení dohody potrestat. Na černém trhu jsou pochopitelně motivace pro porušení kartelových dohod stejné, ale jednotlivé strany, které se příliš nezdráhají použít násilí, mají prostředky k tvrdému potrestání neposlušných členů. Vznikají tak subjekty s obrovskou tržní silou, které dosahují astronomických zisků. Kartely jsou schopny dále omezovat nabídku drog a zvyšovat tak ceny a své zisky. Drogové kartely jsou příčinou dalšího násilí, ať již jsou to boje mezi jednotlivými členy kartelu o nadvládu, nebo boje kartelů navzájem o ovládnutí trhu. (Miron, Zwiebel, 1995) Peníze z obchodu s drogami používají na financování svých aktivit také některé teroristické organizace. Například hnutí Taliban profituje na obchodu s heroinem, povstalci z hnutí FARC zase bohatnou na obchodu s kokainem. (Miron, 2003)

Drogové kartely, které dosahují obrovských zisků, mají velkou motivaci tyto zisky chránit. Čím větší je úsilí vlád zamezit obchodu s drogami, tím větších zisků tyto kartely dosahují a tím více jsou motivovány si tyto zisky udržet. Jedním ze způsobů jak své zisky ochránit je korupce. Díky vysokým ziskům mají kartely dostatek peněz na uplácení policistů, státních zástupců, soudců a politiků. Paradoxně jsou tito úspěšní obchodníci s drogami jedni z největších zastánců zachování status quo, protože je to právě prohibice drog, která jim umožňuje dosahovat jejich pohádkových zisků.

Dostáváme se tak do začarovaného kruhu, ze kterého není úniku. Každé zvýšení úsilí o omezení nabídky drog tak vede pouze ke zvýšení zisku těch dodavatelů drog, kterým se podaří vyhnout odhalení a zatčení. Zvýšení cen drog a ziskovosti obchodu s drogami také láká

na tento trh další podnikatele, kteří okamžitě zaplní mezeru vzniklou úspěšným zásahem proti jednotlivým dodavatelům.

Růst násilí a kriminality může být v některých případech způsoben také existencí vytěšňovacího efektu. Pokud policie zvýší úsilí na vymáhání prohibice a zároveň nedojde k navýšení počtu policistů nebo rozpočtu, logicky zbude méně prostředků na odhalování ostatní kriminality. V takovém případě poklesne riziko dopadení za nedrogovou kriminalitu a tato se zvýší. (Miron, 2003)

Hypotézu o vlivu prohibice na růst násilí a kriminality potvrzují četné empirické studie. Například studie, která sledovala vývoj počtu vražd na 100 000 obyvatel v USA ve 20. století, odhalila, že počet vražd pozitivně koreluje s vymáháním alkoholové a drogové prohibice. Počet vražd začal rychle stoupat po roce 1910, kdy mnoho států poprvé zavedlo prohibici alkoholu a drog. Počet vražd dále stoupal během první světové války, kdy byla prohibice drog a alkoholu zavedena na federální úrovni. Během 20. let počet vražd nadále stoupal, současně byla intenzivněji vymáhána alkoholová prohibice. Počet vražd začal významně klesat po roce 1934, kdy byla zrušena alkoholová prohibice. Míra vražd poté zůstala na přiměřené úrovni během následujících dekád, s výjimkou období druhé světové války. Na konci 60. let míra vražd znovu dramaticky vzrostla a zůstala na vysoké úrovni během 70. a 80. let, což korespondovalo s velkým nárůstem vymáhání prohibice drog v daném období (tzv. war on drugs). (Friedman, 1991) Skutečnost, že většina násilných trestných činů spojených s drogami není způsobena samotným vlivem drog na chování, ale právě prohibicí drog, dokazuje i studie, která zkoumala motivy vražd v New Yorku. Během sledovaného období bylo v New Yorku zaznamenáno 414 vražd, z toho 218 jich bylo klasifikováno jako související s drogami. Pouze 31 vražd bylo spácháno pod vlivem drog nebo alkoholu a můžeme je tak označit za přímý následek užívání drog. V drtivé většině ze zbylých 187 vražd bylo motivem vyřizování účtů mezi jednotlivými gangy a v několika případech bylo motivem získání peněz na drogy. (Goldstein, Brownstein, Ryan, Bellucci, 1989) Zdá se, že většina násilných i nenásilných trestných činů, které jsou připisovány samotnému užívání drog, je tedy způsobena právě prohibicí drog.

2.4.2. Zdravotní riziko užívání drog

Jedním z hlavních argumentů na podporu prohibice drog je ochrana veřejného zdraví a snížení zdravotních rizik pro uživatele drog. V této kapitole si ukážeme, že prohibice naopak zdravotní rizika plynoucí z užívání drog podstatně zvyšuje. Prohibice často zvyšuje poškození zdraví na jednotku spotřebované drogy, proto může prohibice potenciálně zvyšovat celkové škody na zdraví a přitom snižovat celkovou spotřebu drog. (MacCoun, Reuter, 2001a) Viníkem je opět černý trh, přesun obchodování s drogami do ilegality učinil drogy mnohem nebezpečnější než drogy obchodované na legálním trhu. Na legálním trhu má zákazník velmi přesné informace o produktu, který nakupuje. Zná přesné složení, účinky, doporučené dávkování, potenci apod. Tyto informace podstatně snižují pravděpodobnost, že si užitím přivodí zdravotní újmu. Na legálním trhu existují jisté standardy kvality, které jsou vymahatelné. Na legálním trhu jsou producenti více motivováni k poskytování kvalitních produktů, protože nemusí pracovat v utajení, naopak je pro ně klíčové zviditelnit se, doručit informace o svém produktu k potenciálním zákazníkům. Zlepšování kvality, neustálé inovace, snižování zdravotních rizik nebo návykovosti, to jsou zbraně, kterými mezi sebou jednotliví výrobci drog na legálním trhu mohou bojovat. Můžeme předpokládat, že zákazníci by

preferovali drogy, které by způsobovali v rámci možností co nejmenší poškození zdraví. Přirozené tržní mechanismy by zajistily, že by přání zákazníků bylo vyslyšeno.

Zákazník, který nakupuje na černém trhu, má většinou o droze velice málo informací. Nezná potenci drogy, tudíž je pro něj obtížné odhadnout požadovanou dávku a riziko předávkování je tak mnohem větší než při užívání drog nakoupených na legálním trhu. Pravděpodobně jen nepatrný zlomek lidí, kteří zemřeli na předávkování drogami, se rozhodli předávkovat dobrovolně. Riziko předávkování z velké části způsobuje prohibice. Neznámé je i složení drog, nakoupených na černém trhu. Drogy jsou většinou ředěny neznámými a mnohdy nebezpečnými látkami a uživatel nemá šanci se o těchto příměsích nic dozvědět. Většina nepředvídaných účinků drog nebo nečekaných alergických reakcí je způsobena právě neznámým složením drog na černém trhu. Je odhadováno, že až 80% všech úmrtí způsobených užitím drogy, je zaviněno některým z výše zmíněných faktorů prodeje drog na černém trhu. (Ostrowski, 1989) Vztah mezi prohibicí drog a jejich rostoucí potencí a nebezpečností byl odhalen již v době alkoholové prohibice a vžilo se pro něj označení „železný zákon prohibice“. Tento zákon nám říká, že čím větší je prohibiční úsilí, tím účinnější se stávají zakázané substance. (Thornton, 1991) Výrobci a překupníci drog, kteří musejí skrývat své aktivity, jsou motivováni k hledání látek, které bude snadnější uschovat a pašovat. Proto se na trhu vyskytují vysoce koncentrované drogy, které jsou následně na každém stupni od výrobce až po koncového uživatele ředěny různými látkami, proto roste jejich nebezpečnost. Obchod s méně účinnými a relativně bezpečnými drogami, které jsou obvykle objemnější a hůře skladovatelné, jako je marihuana, hašiš nebo opium se tak paradoxně stává mnohem rizikovější a méně výnosný, než obchod s účinnějšími a nebezpečnějšími drogami jako je heroin, pervitin nebo kokain.

Prohibice může způsobovat zdravotní problémy uživatelům také tím, že udržuje vysokou cenu drog. Někteří uživatelé tak utrácejí velkou část svého příjmu za drogy a menší část příjmů jim zbývá na jídlo, oblečení, ubytování nebo zdravotní péči. Vysoká cena drog představuje také větší motivaci k nitrožilnímu užívání drog. Nitrožilní aplikace je sice mnohem rizikovější, ale za stejnou cenu přináší uživateli silnější a intenzivnější stav. (Miron, 2003)

Prohibice tak ve snaze ochránit veřejné zdraví a zmírnit následky užívání drog docílila pravého opaku. Užívání drog se stalo extrémně nebezpečné a náklady na léčbu uživatelů drog jsou několikanásobně vyšší než by mohly být, kdyby byly drogy obchodovány na legálním trhu.

2.5. Proč prohibice selhává?

Skutečnost, že drogová prohibice selhává, je zcela evidentní. Pokud by byla prohibice úspěšná, obchod s ilegálními drogami by téměř vymizel a počet jejich uživatelů by byl zanedbatelný. Situace je ale jiná, užívání drog je rozšířené po celém světě a obchod s drogami je jednou z nejvýdělečnějších aktivit vůbec. Nejdelší zkušenost s prohibicí drog má USA, proto se podíváme, čeho tam prohibice dosáhla. Spotřeba drog na osobu je v USA mnohem vyšší, než byla před zavedením prohibice, kdy byly drogy volně dostupné v obchodech, lékárnách nebo prostřednictvím pošty. Přestože byli drogy široce dostupné, nestala se z USA země závislých ztroskotanců. (Miron, Zwiebel, 1995) V roce 1915, tedy v roce kdy byly drogy poprvé zakázány na federální úrovni, bylo v USA 200 000 pravidelných uživatelů drog, z toho pouze 20 000 lidí pravidelně užívalo kokain. V roce 1989 bylo v USA 500 000

pravidelných uživatelů heroinu a 2 000 000 pravidelných uživatelů kokainu. Opium a morfium byly z trhu vytlačeny silnějším a ziskovějším heroinem. Prohibici se nepodařilo snížit spotřebu drog a navíc se rozšířilo užívání nebezpečnějších drog. Populace USA se od roku 1915 více než zdvojnásobila, relativní počet uživatelů drog zůstal zhruba stejný jako před zavedením prohibice, zatímco počet uživatelů kokainu vzrostl o více než 4000%. (Ostrowski, 1989) Prohibice drog selhává i v ČR, což dokazuje více než 400 000 lidí, kteří kouří marihuanu alespoň jednou týdně. Za poslední rok užilo nějakou nelegální drogu 17% dospělé populace. (NMS, 2009) Ani v ČR se tedy nepodařilo vymítit nebo alespoň podstatně zredukovat užívání drog. To ovšem neznamená, že prohibice nemá žádný vliv na spotřebu drog. Výsledky četných studií dokazují, že prohibice opravdu snižuje spotřebu drog, nicméně snížení spotřeby není příliš významné. Prohibice snižuje spotřebu především příležitostných uživatelů, zatímco na pravidelné uživatele drog nemá téměř žádný vliv. (Miron, 2003)

Hlavní příčinou selhání drogové prohibice je její primární zaměření na stranu nabídky. Prohibice tak ignoruje základní principy fungování tržního mechanismu. Základním principem je, že poptávka generuje nabídku. Pokud existuje poptávka po drogách, vždy se najdou podnikatelé, kteří budou chtít tuto poptávku uspokojit a tak realizovat zisk. Pokud by lidé žádné drogy užívat nechtěli, nikdo by je ani nevyráběl ani neprodával, protože by na tom jednoduše nemohl vydělat. Mnohem efektivnější by tedy bylo zaměřit se na stranu poptávky po drogách. Zvyšovat informovanost populace o účincích drog a zaměřit se na léčbu závislých a problémových uživatelů drog.

Dokud bude existovat poptávka po drogách, nebude žádná vláda na světě schopna úspěšně eliminovat nabídku drog. Jakýkoliv úspěšný zásah proti výrobcům nebo obchodníkům s drogami bude mít pouze krátkodobý efekt. Dříve či později tuto mezeru na trhu zaplní nový podnikatelé nebo své aktivity rozšíří již zavedení výrobci a distributoři. Prohibice by mohla být úspěšná pouze v případě, že by stát byl schopný uvěznit všechny potenciální producenty drog, tato představa je na první pohled naprosto nereálná. O nemožnosti omezení nabídky drog píše Friedman: *„Proč nejde jednoduše ukončit obchod s drogami? Na to nám dávají jasnou odpověď zkušenosti, jak z alkoholové prohibice, tak ze současné drogové prohibice. Můžeme být sice schopni přerušit dodávky opia z Turecka, ale pěstování opia se přesune do nespočetného množství dalších míst. S francouzskou pomocí můžeme sice dosáhnout toho, že z Marseille už nebude výroba heroinu, ale nedokážeme zabránit jednoduché výrobě heroinu na dalších nespočetných místech po celém světě. Můžeme přesvědčit Mexiko, aby ničilo herbicidovými postřiky pole s marihuanou, ale marihuana může být pěstována kdekoli jinde. Můžeme být schopni spolupracovat s kolumbijskou vládou na snížení nabídky kokainu, ale celkového úspěchu nemůžeme v takovéto zemi, kde export kokainu je obrovským zdrojem příjmů v ekonomice, dosáhnout. Dokud budou v obchodu s drogami obrovské částky peněz, a to bude, dokud budou drogy ilegální, je doslova nemožné zastavit tento obchod, nebo alespoň dosáhnout výrazné redukce v nabídce drog.“* (Friedman, Szasz, 1992, str. 42-43)

Rozdílné motivace uživatelů a výrobců drog na jedné straně a státních orgánů na straně druhé garantují, že prohibice drog nikdy nedosáhne vytyčených cílů. (Ostrowski, 1989) Drogy mají přímý a silný vliv na lidské vědomí a emoce, naproti tomu prohibiční zákony mají na uživatele pouze omezený vliv. Hodně lidí pokračuje v užívání drog, přestože za to již byli někdy potrestáni, což dokazuje, že subjektivní přínos užívání drog převyšuje hrozbu potenciálního trestu. Někteří uživatelé pokračují v užívání drog také navzdory značnému poškození vlastního zdraví, což opět dokazuje, jak velký může být subjektivní přínos drogy. Žádné zákony ani tresty, jakkoliv tvrdě prosazované a přísné, nedokážou lidem v užívání drog

zabránit. Stejně tak motivace na straně dodavatelů drog je mnohem větší než motivace lidí, kteří se jim v tom snaží zabránit. Výrobci a prodejci drog jsou podnikatelé a dosahují vysokých zisků, mnohem větších než by dosáhli na legálním trhu, proto jsou ochotni riskovat dlouholeté vězení nebo dokonce smrt. Neváhají použít násilí na ochraně svých zisků a také investují do svého podnikání velké množství kapitálu. Jsou více motivováni k inovacím, a proto bývají vždy o krok napřed před svými pronásledovateli. Na druhou stranu policie a další státní složky, které bojují proti drogám, trpí všemi nedostatky byrokratického aparátu a jejich motivace jsou výrazně slabší než motivace lidí v drogovém průmyslu. Jejich hlavním zájmem je zvětšování rozpočtu a potažmo svých platů. Svůj plat mají většinou jistý, bez ohledu na to, kolik prodejců drog pochyťají, proto je samotná úspěšnost drogové prohibice většinou příliš netrápí. Vidíme, že prohibice drog je předem odsouzena k neúspěchu.

2.6. Legalizace drog

Legalizace znamená, odstranění všech zákonů, které zakazují výrobu, obchodování a užívání drog. Hlavním přínosem legalizace je odstranění černého trhu, jehož existence, jak jsme si ukázali v předešlých kapitolách má spoustu negativních následků. Legalizace ovšem neznamená nekontrolovaný volný prodej drog, jak se domnívají někteří její odpůrci. Naopak, stát by měl znovu možnost výrobu a distribuci drog kontrolovat a regulovat, podobně jako reguluje trh s alkoholem nebo cigaretami. Užívání legálních drog představuje několikanásobně nižší zdravotní riziko než užívání ilegálních drog. Odstranění černého trhu by znamenalo pokles násilné i majetkové trestné činnosti a podstatné omezení finančních zdrojů organizovaného zločinu. Je pravda, že legalizace by znamenala nárůst uživatelů a spotřeby drog. Tento nárůst by však musel být obrovský (min. 500%), aby převážil pozitivní efekty legalizace drog. (Ostrowski, 1989) Takto extrémní nárůst spotřeby je velice nepravděpodobný. Empirické studie dokazují, že dekriminlizace drog nemá téměř žádný vliv na zvýšení spotřeby a de facto legalizace a komercializace konopných drog v Nizozemí nezpůsobila nikterak dramatické zvýšení spotřeby těchto drog. (MacCoun, Reuter, 2001b)

3. Trh s konopnými drogami v ČR

Konopné látky jsou na celém světě nejvíce užívané drogy, výjimkou není ani Česká republika. Fungování trhu s konopnými drogami přesto není příliš zmapováno. V této kapitole představím dostupné informace o konopném trhu v ČR, abychom si mohli udělat lepší představu o tom, jak tento trh funguje, jak je významný a kolik lidí se ho účastní. Porovnáním těchto údajů o konopném trhu s cíli, které si klade protidrogová politika, zjistíme, zda je prohibice konopných drog účinná. Zdrojem těchto dat jsou především výsledky Celopopulační studie užívání psychotropních látek, která se uskutečnila v říjnu 2008 na reprezentativním vzorku 4200 respondentů ve věku 15-64 let s navýšením o 300 osob ve věku 15-29 let (dále CS 2008). Součástí CS 2008 byl také modul CAST (Cannabis Abuse Screening Test), který se podrobněji zabývá právě fungováním trhu s konopnými látkami. (NMS, 2009)

3.1. Historie užívání konopných drog v ČR

Výrazný nárůst užívání marihuany v ČR můžeme pozorovat počínaje rokem 1990. Vliv na to měl nepochybně pád komunistického režimu a otevření hranic ČR světu v listopadu 1989. Nicméně marihuana se podomácku pěstovala a užívala i před rokem 1989, její uživatelé nejčastěji patřily do nějaké společenské skupiny, která měla zajištěný přísun marihuany především na samozásobitelské bázi. Počet uživatelů byl velmi nízký. Počátkem 90. let začal boom v užívání marihuany, přesto komerční trh nahradil samozásobitelské sociální sítě jen částečně. Opravdový rozkvět komerčního trhu s marihuanou se datuje mezi roky 1997-2000. V těchto letech došlo k rozšíření nabídky různých druhů konopných drog, diferenciaci cen mezi hašíšem, indoor a outdoor marihuanou. Trh s konopnými drogami se začal ve větší míře propojovat s trhy s ostatními ilegálními drogami. V tomto období také řada uživatelů přešla na indoor způsob pěstování. Indoor marihuana mívá vyšší potenci a tento způsob pěstování také snižuje riziko odhalení, zabavení nebo okradení. (NMS, 2009)

3.2. Legislativní rámec užívání konopných drog

Vztah české výkonné a zákonodárné moci k otázkám držení, pěstování a užívání konopí, je od začátku 90. let do současnosti proměnlivý. Toto se projevuje ve změnách politických postojů k problematice konopných drog. Střídá se přístup spíše odborný, vyvážený a racionální, s přístupem, který tuto problematiku nepřiměřeně politizuje a populisticky zneužívá. (NMS, 2009)

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. dnes obsahuje čtyři ustanovení, která vymezují drogovou kriminalitu. Jsou to paragrafy 187, 187a, 188 a 188a. Podle paragrafu 187 se trestného činu dopustí každý, kdo neoprávněně vyrobí, doveze, vyveze, proveze, nabízí, zprostředkuje, prodá nebo jinak jinému opatří nebo pro jiného přechovává omamnou nebo psychotropní látku. Základní trestní sazba je 1-5 let odnětí svobody, v nejzávažnějších případech je však trestní sazba 8-12 let. Podle paragrafu 187a se trestného činu dopustí ten, kdo nedovoleně přechovává, byť jen pro svoji potřebu, omamnou nebo psychotropní látku v množství větším než malém. Člověk přechovávající drogu v množství větším než malém může být potrestán odnětím svobody až na dva roky nebo peněžitým trestem. Jaké množství je větší než malé, zákon nespecifikuje, podle závazného pokynu policejního prezidenta je toto množství pro konopné drogy stanoveno na 0,3g čistého THC³. (Trestní zákon 140/1961 Sb.) Tento pokyn však není pro soudce závazný, proto mohou vznikat absurdní situace, kdy je držení stejného množství marihuany v jednom případě posouzeno jako přestupek a v jiném případě jako trestný čin. Paragraf 188 zakazuje výrobu nebo přechovávání předmětů sloužících k výrobě omamných a psychotropních látek. A paragraf 188a zavádí trestný čin šíření toxikomanie. Šíření toxikomanie se dopustí každý, kdo svádí nebo podporuje jinou osobu v užívání návykové látky jiné než alkohol. (Trestní zákon 140/1961 Sb.)

Od 1. ledna 2010 vstupuje v platnost nový trestní zákoník, který zmírňuje trestněprávní postihy osob za držení nebo pěstování konopí. Nařízením vlády bude

³ THC – Tetrahydrocannabinol je účinná látka v konopí.

kvantifikováno ono množství větší než malé, konkrétně pro marihuanu to bude 15g. Také pěstování až pěti rostlin konopí nebude trestným činem, ale pouze přestupkem. (NMS, 2009)

3.3. Užívání konopných drog v populaci

Konopné drogy alespoň jednou v životě vyzkoušelo 34% dospělé populace, tedy každý třetí člověk ve věku 15-64 let. Ve věkové skupině 15-24 let má zkušenost s marihuanou 59% lidí, což je oproti roku 2004 nárůst o 15%. Během posledního roku užilo některou konopnou drogu 15,2% dospělé populace, ve věkové kategorii 15-24 let 37%. V posledním měsíci kouřilo marihuanu 8,5% dospělé populace, největší prevalence byla opět mezi mladými lidmi ve věku 15-24 let, a to 22%. Z respondentů, kteří marihuanu užili v posledním měsíci, jich 57% užívalo marihuanu jednou týdně a 9% denně nebo téměř denně. Z těchto výsledků vyplývá, že v ČR denně nebo téměř denně užívá konopné drogy 57 tisíc osob, dalších 361 tisíc lidí si svého jointa dopřeje jednou za týden. (NMS, 2009)

Podle výsledků výroční zprávy Evropského Monitorovacího Centra pro Drogy a Závislosti (dále EMCDDA), která pracovala s údaji z členských zemí za rok 2007, jsou míry prevalence užívání konopných drog v ČR ve všech kategoriích nad průměrem zemí EU. V užívání konopných drog mladými lidmi patří ČR na špici zemí EU. Ve věkové kategorii 15-24 let byla v zemích EU průměrná míra celoživotní prevalence 30,5%, v ČR byla tato míra 43,9%, tedy nejvíce ze všech zemí EU. Relativní počet osob ve věku 15-24 let, které užili konopnou drogu v posledním roce, byl v ČR také největší z celé EU, a sice 28,2%, průměr v EU činil 12,5%. V relativním počtu mladých lidí, kteří konopnou drogu užívali v posledním měsíci, ČR (15,4%) předstihlo pouze Španělsko (16,9%), průměr v EU činil 8,5%. (EMCDDA, 2009)

Neméně zajímavé jsou výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). ESPAD je studie, která probíhá mezi studenty středních škol. Z výsledků studie ESPAD bych chtěl vypíchnout, jak se vyvíjela subjektivní dostupnost konopných látek mezi lety 1995-2003. V roce 1995 bylo velmi snadné nebo celkem snadné si obstarat marihuanu pro 34,6% respondentů, v roce 1999 pro 50,3% respondentů a v roce 2003 pro 57,8% středoškoláků. Rostoucí trend subjektivní dostupnosti marihuany je naprosto zřetelný. (ESPAD, 2003)

3.4. Organizace trhu s konopnými drogami

3.4.1. Prodej konopných semen a pomůcek k pěstování konopí

Během posledních několika let můžeme pozorovat boom ve vzniku tzv. grow shopů. Grow shop je obchod, kde lze pořídit veškerá technika, hnojiva a další pomůcky potřebné pro indoorové pěstování rostlin. Není žádným tajemstvím, že drtivá většina zákazníků grow shopů používá toto vybavení k domácímu pěstování marihuany. Podnikání grow shopů je naprosto legální. K červnu 2009 fungovalo v ČR 25 kamenných grow shopů, z toho 10 v Praze. Většina grow shopů provozuje také online prodej, existují také prodejny výhradně

internetové. V těchto obchodech lze pořídit kompletní sadu pro indoor pěstování konopí od cca 7000 Kč. (NMS, 2009)

Semena nebo řízky vysoce potentního konopí nejsou oficiálně v grow shopech nabízeny, dají se ale velice snadno zakoupit přes internet od firem specializovaných na prodej těchto semen, tzv. seed-bank. Seed-banky nabízejí nepřeborné množství vyšlechtěných odrůd vysoce potentního konopí, cena za deset semen se pohybuje mezi 30-60 EUR. Tyto firmy sídlí především v Nizozemí nebo v Kanadě.⁴

3.4.2. Místa prodeje konopných drog a způsoby jejich získání

54% respondentů studie CS 2008 uvedlo, že je pro ně obtížné až nemožné sehnat konopnou drogu, zatímco pro 20% respondentů je to naopak velmi snadné. Ve věkové kategorii 15-24 let považuje 75% respondentů opatření konopné drogy za velmi snadné. Místem, kde si respondenti nejčastěji opatřili marihuanu, byl bar, restaurace nebo klub (36% naposledy opatřené drogy). V těchto místech si uživatelé opatřili marihuanu převážně od kamarádů nebo známých a v případě, že za ni zaplatili, šlo převážně o relativně nízkou cenu. Druhým nejčastěji uváděným místem opatření marihuany byla soukromá akce nebo domácí prostředí (31%). Takto opatřená marihuana byla získána převážně zdarma, darem nebo sdílením. Třetím nejčastějším místem bylo veřejné prostranství (20%), na veřejném prostranství se uskutečnilo 28% komerčních transakcí s marihuanou. V tomto případě se jednalo většinou o indoor marihuanu, zakoupenou od neznámé osoby za relativně vysokou cenu. U dealera doma nakoupilo marihuanu 13% respondentů a 10% si ji opatřilo ve škole nebo na pracovišti. (NMS, 2009)

72% uživatelů odpovědělo, že naposledy získali marihuanu zadarmo nebo sdílením. 17% marihuanu zakoupilo a 8,5% užilo marihuanu, kterou si sami vypěstovali. Když měli uživatelé popsat, jaký vztah mají s osobou, od které marihuanu naposledy získali, 61% uvedlo vztah kamarádský, příbuzenský nebo partnerský. 20% respondentů získalo marihuanu od známého a 9,3% od prodejce nebo neznámé osoby. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog představuje výsledky bakalářské práce z roku 2007, která se zabývala konopným trhem a vycházela z průzkumu mezi padesáti uživateli a prodejci marihuany ve věku 15-30 let z Prahy a Středočeského kraje. Práce identifikovala dva typy prodejců marihuany. Překupníci, kteří nakupují marihuanu od velkopěstitelů nebo domácích pěstitelů a prodávají ji koncovým uživatelům, v tomto případě se jedná téměř výhradně o indoor marihuanu. Druhý typ prodejců jsou zároveň pěstitelé, tito prodávají převážně outdoor marihuanu. Většina prodejců marihuanu také užívá a spolu s ní neprodává jiné drogy. Trh s marihuanou je relativně poklidný a riziko oloupení nebo jiných druhů násilí je velmi nízké. Transakce nejčastěji probíhá tak, že zákazník zkontaktuje, převážně telefonicky, dealera a domluví se s ním na místě a čase předání. Obvykle nemají předem dohodnuté stabilní místo nebo čas. Prodejci příliš neověřují rizikovost svých zákazníků a to především proto, že většinou prodávají svým kamarádům nebo známým. Pro trh s marihuanou je typický užší vztah mezi prodávajícím a nakupujícím, tento vztah je většinou označován jako přátelský. V důsledku toho prodejci často poskytují nadstandardní služby jako prodej na dluh, rozvoz marihuany domů nebo různé

⁴ Viz. například www.marijuana-seeds.nl

slevy. Zákazník často nepřichází za dealerem pouze nakoupit zboží, ale také si marihuanu zakouřit a pobavit se. Mezi uživateli je také častým jevem vzájemné zapůjčování financí nebo přímo marihuany. (NMS, 2009)

3.4.3. Cena a původ konopných drog

Podle údajů Národní protidrogové centrály se v roce 2008 marihuana prodávala v průměru za 180 Kč/gram a hašiš za 250 Kč/gram. Tyto ceny byly mezi lety 2006-2008 v podstatě stabilní. Konzumenti rozlišují dva druhy marihuany, outdoor marihuanu, takzvanou travu, a indoor marihuanu, která se nazývá skunk. Indoor marihuana je zpravidla více potentní než outdoor typ. Cena outdoor marihuany se pohybovala v rozmezí 100-200 Kč/gram. Indoor marihuana se většinou prodávala za 250 Kč/gram. Podle respondentů CS 2008 jsou tyto ceny stabilní již 9 let. Část respondentů si stěžovala, že množství zakoupené marihuany často neodpovídá domluvené ceně za gram. Jako jednu z praktik prodejců uváděli vlhčení marihuany, aby byla těžší. Tři ze čtyř respondentů si při posledním setkání s prodejcem zakoupili dva a méně gramů marihuany. (NMS, 2009)

O velkoobchodních cenách nejsou dostupné téměř žádné relevantní informace. V roce 2008 byly v ČR uživateli nakoupeny konopné drogy v hodnotě 2,7 mld. Kč. Hodnota domácí produkce, určené převážně pro vlastní potřebu nebo nekomerční distribuci, byla 1,5 mld. Kč. Celková hodnota konopných drog, spotřebovaných v ČR v roce 2008, činila 4,2 mld. Kč, což je přibližně 0,11% HDP. (NMS, 2009)

Celková spotřeba konopných drog je rozdělena mezi jednotlivé druhy přibližně následovně: 30-50% indoor, 30% outdoor, 5-10% hašiš a 20-30% uživatelů nezná druh ani původ drogy. Komerčnímu trhu jasně dominuje indoor marihuana, 47,6% respondentů nakupuje převážně tento typ marihuany, 18,3% outdoor, 4,6% hašiš a 29,4% kupujících neví, o jaký typ se jedná. 80% konopných drog na tuzemském trhu je domácí provenience, zbylých 20% tvoří import. Přibližně 60% importované marihuany pochází z Nizozemí a naprostá většina importovaného hašišu je původem ze severní afriky, nejčastěji z Maroka. (NMS, 2009)

3.5. Záchyty konopných drog a kriminalita

Během posledních tří let jsme byly svědky nárůstu množství zachycených konopných drog Národní Protidrogovou Centrálou (dále NPC). Vývoj záchytů konopných drog můžeme sledovat v následující tabulce.

Tabulka č. 1, zdroj dat: Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v roce 2008

Konopná droga / rok	2006	2007	2008
Marihuana	108 kg	122 kg	393 kg
Hašiš	466 g	387 g	700 g
Rostliny konopí	2 276 ks	6 992 ks	25 223 ks

Z tabulky č. 1 je jasně patrný rostoucí trend množství zadržených konopných drog. NPC také zjistila rostoucí počet indoor velkopěstíren marihuany. V roce 2005 bylo odhaleno 17 velkopěstíren, v roce 2007 jich NPC odhalila 39 a v roce 2008 to bylo již 79 velkopěstíren. Pěstování indoor marihuany ve velkém rozsahu je často provozováno občany Vietnamu. NPC

dále zjistila, že jsou tito Vietnamci často propojeni s Vietnamci žijícími v Nizozemí a v Kanadě. Marihuana z těchto velkopěstíren směřuje jednak na tuzemský trh, ale také je exportována do zahraničí, zejména do Německa, Nizozemí, Belgie a Polska. Na rozdíl od zbytku pěstitelů a prodejců marihuany bývají tito lidé, kteří pěstují marihuanu ve velkém rozsahu, často zapojeni do organizované trestné činnosti. (NMS, 2009)

V tabulce č. 2 můžeme sledovat jak, se vyvíjel počet osob stíhaných, obžalovaných a odsouzených za trestné činy související s konopnými drogami.

Tabulka č. 2, zdroj dat: Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v roce 2008

počet osob / rok	2006	2007	2008
stíhaných	638	503	655
obžalovaných	285	387	524
odsouzených	255	226	231

Z tabulky je patrný rostoucí počet obžalovaných osob v souvislosti s konopnými drogami, počet odsouzených však zůstává přibližně stejný. Počet osob stíhaných byl zhruba stejný v letech 2006 a 2008, v roce 2007 počet stíhaných poklesl. (NMS, 2009)

3.6. Shrnutí

Užívání konopných drog je v ČR velmi rozšířené, zejména mezi mladými lidmi. Přes 400 tisíc lidí užívá marihuanu alespoň jednou týdně. ČR je v kategorii 15-24 let dokonce na špici EU v relativním počtu lidí, kteří užívají marihuanu. Na tuzemském trhu je ročně spotřebována marihuana, v celkové hodnotě přesahující 4 mld. Kč.

Když porovnáme cíle protidrogové politiky a realitu na českém trhu s konopnými drogami, zjistíme, že se prostřednictvím prohibice tyto cíle naplňovat nedaří. Protidrogová politika má za cíl zabránit šíření a užívání konopných drog a to hlavně mezi mladými lidmi. Jedním z pilířů protidrogové politiky je omezování nabídky konopných drog prostřednictvím státních represivních složek. Snižování nabídky by se mělo projevit zvýšením ceny a snížením dostupnosti konopných drog. Realita je však jiná, snižovat počet uživatelů konopných drog se nedaří, subjektivní dostupnost marihuany mezi studenty středních škol také roste. V relativním počtu lidí, kteří konopné drogy užívají, se řadíme ke špičce v zemích EU. Přes rostoucí počet odhalených velkopěstíren a zadržených konopných drog je jejich cena stabilní. Myslím si, že současný vývoj na trhu s konopnými drogami dokazuje, že jejich prohibice není účinná metoda k dosažení cílů protidrogové politiky ČR.

4. Vliv legalizace marihuany na státní rozpočet

Prohibice jakéhokoli produktu vyžaduje vynaložení přímých nákladů a zároveň znemožňuje jeho zdanění. V této části práce se pokusím odhadnout, jaký vliv by měla případná legalizace marihuany v České Republice na státní rozpočet. Můj odhad je založený na vyjádření výdajů ze státního rozpočtu na provádění prohibice a na vyčíslení potenciálních

daňových příjmů státního rozpočtu z legalizace marihuany. Předpokládám, že vliv legalizace na státní rozpočet bude pozitivní, protože státu odpadnou výdaje na provozování prohibice a vzniknou nové příjmy ze zdanění výroby a prodeje marihuany. K odhadu využiji metodu, kterou použil Miron ve své studii o vlivu legalizace na vládní výdaje v USA. (Miron, 2005)

4.1. Výdaje ze státního rozpočtu na vynucení prohibice

Výdaje na vynucování prohibice můžeme rozdělit na tři nejvýznamnější části. Za prvé jsou to výdaje policie na potírání výroby a distribuce marihuany. Druhou část tvoří výdaje justice na soudní procesy s osobami obžalovanými z výroby, distribuce nebo přechovávání marihuany. A třetí část tvoří výdaje Vězeňské správy ČR na věznění osob odsouzených za trestné činy související s marihuanou.

Abych odhadl úspory v resortu policie, vezmu jako výchozí číslo výši rozpočtu, se kterým hospodařila Národní protidrogová centrála. Národní protidrogová centrála je specializovaný útvar kriminální policie, který je odpovědný především za odhalování a dokumentování organizované drogové kriminality v ČR. Rozpočet NPC v roce 2008 činil 137,9 mil. Kč.⁵ Jaká část rozpočtu NPC byla spotřebována v souvislosti s vynucováním prohibice marihuany, můžeme odhadnout, když zjistíme v kolika případech z celkového počtu zjištěných drogových trestných činů, byly konopné látky (především marihuana) takzvanou hlavní drogou⁶. Tímto podílem pak vynásobíme rozpočet NPC. V roce 2008 zjistila NPC celkem 2332 drogových trestných činů, z toho v 746 případech se jednalo o konopné látky⁷. Podíl konopných látek na drogové trestné činnosti tedy tvořil 32%. Náklady NPC na prohibici marihuany tedy v roce 2008 činily 44,1 mil. Kč. Tyto prostředky by v případě legalizování marihuany mohly být ušetřeny.

Druhou složku nákladů na uskutečňování prohibice jsme identifikovali jako výdaje justice na soudní procesy s osobami obžalovanými z nedovolené výroby, distribuce nebo přechovávání marihuany. Pro odhad výdajů justice jsem se musel spokojit s údaji za rok 2007, protože v době, kdy jsem tento odhad prováděl, nebyla potřebná data za rok 2008 ještě zveřejněna. Výdaje na tyto procesy zjistíme tak, že vypočítáme podíl případů souvisejících s marihuanou na celkovém počtu případů řešených před soudy v daném roce a tímto podílem pak vynásobíme rozpočet justice na všechny soudní případy. Výdaje na všechny soudní případy činily v roce 2007 13 036,52 mil. Kč⁸. Tyto výdaje se skládaly z platů soudců a státních zástupců a z ostatních nespecifikovaných výdajů. V roce 2007 bylo v ČR obžalováno celkem 67 186 osob z veškerých trestných činů.⁹ Z toho za drogové trestné činy bylo obžalováno 2042 osob. V souvislosti s konopnými látkami bylo obžalováno 387 osob, což znamená, že 15,5% osob souzených za drogovou trestnou činnost je souzeno v souvislosti s konopnými drogami.¹⁰ Počet osob souzených v souvislosti s konopnými drogami tedy tvoří 0,58% všech osob souzených v ČR v roce 2007. Tento podíl se tedy jeví jako vhodný nástroj pro odhad nákladů na prohibici konopných látek vynaložených českou justicí. Výdaje justice

⁵ Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 72

⁶ Jedná se o drogu, která se v daném případě (výroba, prodej, přechovávání atd.) vyskytla v největším množství.

⁷ Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 72

⁸ Návrh státního závěrečného účtu ČR za rok 2007

⁹ Český statistický úřad, Statistická ročenka ČR 2007

¹⁰ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2007, str. 90

na prohibici tedy činily 75,6 mil. Kč. Tyto prostředky by tedy v případě legalizace mohli být ušetřeny.

Dalším přímým nákladem prohibice marihuany jsou prostředky vydané na uvěznění osob odsouzených za trestné činy související s marihuanou. Při odhadu výdajů Vězeňské služby ČR jsem se také musel spokojit s údaji za rok 2007 a to ze stejného důvodu jako v případě výdajů justice. Z údajů Vězeňské služby ČR vyplývá, že průměrné náklady na jednoho člověka ve výkonu trestu odnětí svobody byly v roce 2007 336 108 Kč/rok.¹¹ Počet osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za spáchání trestného činu souvisejícího s marihuanou byl v témže roce 26, z čehož 22 osob bylo odsouzených k trestu odnětí svobody na dobu delší jednoho roku.¹² V roce 2008 byl počet odsouzených rovněž 26.¹³ Z těchto údajů můžeme vyčíslit náklady na uvěznění osob kvůli prohibici marihuany na 8,7 mil. Kč v roce 2007.

Celkové výdaje ze státního rozpočtu na provádění prohibice marihuany zjistíme tak, že sečteme výše odhadnuté výdaje policejních složek, justice a vězeňské služby. Celkové výdaje tedy v roce 2008 byly zhruba 128,4 mil. Kč. Tento odhad lze považovat podle mého názoru za střídavý, ne-li podhodnocený, protože neobsahuje všechny výdaje státního rozpočtu na prohibici marihuany.

Kromě započítaných výdajů NPC ve výši 137,9 mil. Kč bylo ve státním rozpočtu na protidrogovou politiku vyčleněno dalších 234 mil. Kč. Tyto prostředky byly použity například jako dotace poskytované Radou Vlády pro Koordinaci Protidrogové Politiky na projekty poskytující služby harm reduction, léčbu, následnou péči a primární prevenci užívání drog, tedy i marihuany. Dále to byly výdaje Generálního Ředitelství Cel, Probační a Mediační Služby a výdaje Ministerstva Práce a Sociálních Věcí na projekty jako kontaktní centra, terapeutické komunity, terénní programy a podobně.¹⁴ Bohužel nejsou dostupná data, ze kterých by bylo možné odhadnout, jaká část těchto výdajů byla utracena za projekty související s prohibicí konopných drog.

Protidrogová politika není financována pouze ze státního rozpočtu, ale také z rozpočtů krajských. V roce 2008 vydaly kraje na protidrogovou politiku celkem 162,9 mil Kč.¹⁵ Ani u krajských výdajů nejsou dostupná data, která by umožnila odhadnout, jaká část peněz byla vynaložena na prohibici konopných drog.

4.2. Vliv legalizace marihuany na spotřebu

Legalizace marihuany s sebou přináší mimo úspor ve státním rozpočtu také nové daňové příjmy, a to ze zdanění produkce a prodeje legální marihuany. Abychom mohli odhadnout výši těchto příjmů, musíme nejprve zjistit kolik je v ČR marihuany ročně spotřebováno a také odhadnout jak se změní spotřeba marihuany v případě její legalizace. Poté musíme rozhodnout jakým způsobem a hlavně jakou sazbou by byla marihuana zdaněna. (Miron, 2005)

¹¹ Ročenka Vězeňské služby ČR, 2007, sešit R61-2007, dostupná z http://www.vscr.cz/clanky/?cl_id=25

¹² Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2007, str. 92

¹³ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 74

¹⁴ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 9

¹⁵ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 9

4.2.1. Současná spotřeba marihuany v ČR

Zjistit kolik marihuany je v ČR ročně spotřebováno je velice problematické, a to z toho důvodu, že se jedná o nelegální zboží a tak prakticky neexistují žádné oficiální údaje o výši její spotřeby ani o cenách. Jediným zdrojem informací o spotřebě drog v ČR jsou každoroční výzkumy prováděné Národním Monitorovacím Střediskem pro Drogy a Závislosti. V roce 2008 proběhla v ČR Celopopulační studie užívání psychotropních látek (dále CS 2008), která obsahovala i speciální modul CAST (Cannabis Abuse Screening Test). CAST je zaměřený na intenzivní užívání konopných drog, jejich dostupnost a zapojení do trhu s konopnými drogami. Z výsledků CS 2008 vyplývá, že „...velikost komerčního trhu s marihuanou lze odhadnout na 2,7 mld. Kč, tedy 0,07% HDP (podle cen v roce 2008). Průměrná částka, kterou uživatelé utratili na trhu za marihuanu v posledním roce, byla 12 000 Kč (polovina respondentů utratila do 4 200 Kč za rok, ale výdaje respondentů dosahovaly ojediněle až 73 000 Kč). Finanční hodnota vypěstované marihuany určené převážně pro vlastní potřebu a pro nekomerční distribuci v rámci sociálních sítí odpovídala 1,5 mld. Kč (0,04% HDP) – tato částka se tedy díky samozásobením uživatelů konopnými látkami vyhnula černému trhu.“ (NMS, 2009, str. 87) Při průměrné ceně 180 Kč/gram¹⁶ bylo tedy na černém trhu zobchodováno 15 tun marihuany, dalších 8,3 tuny si uživatelé vypěstovali sami pro vlastní potřebu. Odhady expertů Evropské Komise jsou ještě o něco vyšší a uvádějí roční spotřebu v ČR v rozmezí 30 – 68 tun.

Roční spotřebu marihuany se můžeme také pokusit odhadnout z údajů NMS o počtu uživatelů a frekvenci jejich užívání. K tomu použijí metodou, která byla poprvé použita v tzv. Cleelandské zprávě zabývající se odhadem spotřeby marihuany v Austrálii v roce 1989. Cleelandská zpráva pracuje s důležitým předpokladem, a to, že pro odhad spotřebovaného množství je relevantní pouze spotřeba pravidelných a častých kuřáků - ti kteří užívají marihuanu denně nebo téměř denně. Spotřeba ostatních kuřáků je ignorována. Zpráva dále předpokládá, že pravidelný kuřák spotřebuje v průměru 10 gramů marihuany týdně. (Clements, Daryl, 1999) Odhaduje se, že v ČR 0,77% dospělé populace, tedy přibližně 57 tis. osob, užívá konopné drogy denně nebo téměř denně. (NMS, 2009) Pokud by každý z nich opravdu vykouřil týdně v průměru 10 gramů, činila by spotřeba marihuany v ČR přibližně 29,64 tun. Jednotlivé odhady množství zkonsumované marihuany se mezi sebou výrazně neliší, proto je můžeme považovat za relevantní. Aby se můj odhad vlivu legalizace marihuany na státní rozpočet dal považovat za střízlivý, tak pro další výpočty použijí odhad nejnižší, tedy 15 tun marihuany nakoupené na černém trhu v roce 2008. Pro další výpočet budu tedy předpokládat, že se výdaje uživatelů na nákup marihuany v roce 2008 vyšplhaly na 2,7 mld. Kč.

4.2.2. Spotřeba marihuany po legalizaci

Abychom dokázali odhadnout velikost potenciálních příjmů ze zdanění marihuany, musíme určit, jak se změní výdaje na marihuanu po její legalizaci. K tomu nám poslouží standardní model poptávky a nabídky. Konkrétně musíme zjistit, jaký vliv bude mít legalizace na křivku poptávky a křivku nabídky. (Miron, 2005)

4.2.2.1. Vliv legalizace na křivku poptávky

¹⁶ Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, str. 83

Jedním z možných vlivů, jež bude mít legalizace na poptávku po marihuaně, bude odstranění “efektu zakázaného ovoce.” Jak známo, právě zakázané ovoce chutná nejlépe a proto může samotný fakt, že je marihuana nelegální, zvyšovat poptávku především mezi mladými lidmi. Hypotéza “zakázaného ovoce” může, alespoň z části, vysvětlit velkou popularitu mezi studenty základních a středních škol. Kouření marihuany tak pro nejmladší uživatele může představovat formu vzdoru proti společenským konvencím nebo rodičům, který většina mladých potřebuje a vyhledává. Zatímco za prohibice má užívání marihuany punc něčeho dobrodružného, nebezpečného a přitažlivého, vlivem legalizace může kouření marihuany zevšednět, proto by se křivka poptávky mohla posunout dolů a doleva.

Na druhou stranu, legalizace s sebou přinese výrazné snížení transakčních nákladů pro její uživatele. Odpadnou náklady na vyhledání dealera, který většinou není k dispozici vždy, když je potřeba. Také velice pravděpodobně dojde ke zlepšení kvality zboží a služeb a hlavně bude možnost určitý standard kvality legální cestou vyžadovat. Když v dnešní době prodá dealer svému zákazníkovi nekvalitní zboží nebo ho ošidí tak, že mu prodá menší než předem deklarované množství, zákazník nemá možnost se legální cestou dožadovat nápravy. Navíc většinou uživatel nezná mnoho dealerů a tak akceptuje obchodování i s těmi nepoctivými. Část dealerů proto v dnešní době šidí své zákazníky systematicky, nejčastěji právě na množství. Někteří uživatelé ani osobně žádného dealera neznají a shánějí marihuanu přes své známé, kteří nějakého znají. Tyto skutečnosti uživatelům nákup marihuany komplikují a způsobují jim dodatečné náklady. Tyto problémy by uživatelům díky legalizaci odpadly. Snížení transakčních nákladů a zlepšení kvality služeb by mohlo posunout křivku poptávky směrem nahoru a doprava.

V současnosti v ČR není držení malého množství marihuany pro vlastní potřebu trestným činem, ale může být klasifikováno jako přestupek. Držení většího než malého množství může být posouzeno dokonce jako trestný čin. Lze předpokládat, že strach z potrestání odrazuje některé lidi od užívání marihuany. Legalizace by tedy z tohoto pohledu mohla poptávku zvýšit. Clements a Zhao představují ve své práci výsledky studií, které se zabývali vlivem dekriminalizace na poptávku. Dekriminalizaci můžeme považovat za slabší formu legalizace. Ze studií, které zkoumaly vliv na obecnou populaci, vyplývá, že dekriminalizace poptávku zvýšila. Na druhou stranu studie, které se zabývali mladší částí populace (např. studie mezi univerzitními studenty), zjistily, že dekriminalizace nemá na poptávku žádný významný efekt. Protože podíl uživatelů v obecné populaci je výrazně nižší než mezi mladými lidmi, je také spotřeba v obecné populaci více citlivá na právní postavení marihuany.(Clements, Zhao, 2005) Výsledky studie, kterou vypracovali MacCoun a Reuter, potvrzují, že dekriminalizace konopných drog nemá významné dopady na rozšíření jejich užívání. Naopak legalizace a komercializace konopných drog zvyšuje prevalenci a tedy i poptávku po konopných drogách. Práce zkoumala vliv legalizace konopných drog v Nizozemí¹⁷ a prokázala nárůst prevalence jejich užívání. Na druhou stranu bylo zjištěno, že prevalence stoupala i v zemích, kde nebyly provedeny žádné legislativní změny směrem k legalizaci konopných drog (např. Norsko). Proto zjištěné zvýšení prevalence v Nizozemí nemůžeme zcela přisoudit právě oné de facto legalizaci.(MacCoun, Reuter, 2001b) Zajímavé výsledky přinesla také studie Clementse a Daryala, která zkoumala mimo jiné vztah mezi spotřebou marihuany a alkoholu. Studie potvrzuje, že marihuana a alkohol jsou pro většinu lidí substituty ve spotřebě. K závěru, že marihuana a alkohol jsou substituty, dospěly také

¹⁷ V Nizozemí je marihuana oficiálně nelegální, ale její prodej v tzv. coffee-shopech je při splnění určitých podmínek tolerovaný.

další statistické práce. (Rasmussen, Benson, 1994) Legalizace by podle této studie znamenala 8% – 13% nárůst spotřeby marihuany. Spotřebu by zvýšili převážně častí uživatelé marihuany, tedy ti, kteří ji kouří minimálně jednou týdně. Na příležitostné kuřáky a na počet nových uživatelů by legalizace neměla mít zásadní vliv. Protože je marihuana substitutem k pití alkoholických nápojů, jejich spotřeba by vlivem legalizace poklesla. Nejvíce by se propadla spotřeba lihovin pak vína a nejméně piva. (Clements, Daryal, 1999)

Určit jakým směrem by se posunula křivka poptávky vlivem legalizace v ČR je obtížné. Pro účel odhadnutí daňových příjmů z legalizace marihuany však můžeme, stejně jako Miron, předpokládat, že poptávka zůstane stejná jako před legalizací. Potenciální nárůst spotřeby marihuany, který by znamenal zvýšení příjmu z jejího zdanění, by byl velice pravděpodobně doprovázen poklesem příjmu ze zdanění alkoholických nápojů. Proto se předpoklad o nezměněné poptávce po marihuaně zdá být přijatelný a pravděpodobně činí odhad příjmu ze zdanění marihuany realistickým. (Miron, 2005)

4.2.2.2. Vliv legalizace na křivku nabídky

Za předpokladu, že vlivem legalizace nedojde k posunu křivky poptávky, jakékoliv změny v množství a ceně marihuany budou výsledkem posunutí křivky nabídky. (Miron, 2005) Díky legalizaci se výrobcům a prodejcům marihuany podstatně sníží náklady spojené s utajováním svých aktivit. Za prohibice jsou pěstitelé nuceni ukrývat své aktivity na odlehlých, nenápadných místech, aby nebyli odhaleni. Prodejci čelí kvůli prohibici také značným dodatečným nákladům. Svůj styk se zákazníkem musejí skrývat a snaží se jej minimalizovat. Také je pro ně obtížné získat nové zákazníky, protože nemají možnost své služby standardním způsobem propagovat. Dealeři často nejsou ochotni prodávat marihuanu cizím lidem z důvodu strachu z odhalení. Další náklady vznikají také díky neexistenci vymahatelnosti práva. Transakce mezi výrobcí, překupníky a koncovými dealery jsou tak pro všechny zúčastněné podstatně nákladnější a rizikovější, protože se nemohou legální cestou domoci dodržování smluv. Odstranění těchto nákladů prohibice by způsobilo posun křivky nabídky dolů a doprava. A při splnění podmínky *ceteris paribus* by znamenalo pokles ceny a zvýšení poptávaného množství.

Na druhou stranu producenti a prodejci marihuany se po legalizaci stanou součástí legální ekonomiky a to s sebou přinese náklady, které subjekty na černém trhu obvykle nenesou. Především budou muset státu odvádět daně. Dále budou povinni řídit se ustanoveními obchodního zákoníku, občanského zákoníku a zákoníku práce. Budou muset vést řádné účetnictví a řídit se veškerou státní regulací, uvalenou na všechny tržní subjekty. Další aspekt fungování na legálním trhu spočívá v působení konkurence. Producenti a prodejci budou muset vynaložit nějaké prostředky na propagaci svého zboží, na inovace výrobních a prodejních procesů, na zvyšování kvality zboží, jinak budou mít jen malou šanci na legálním trhu uspět. Tyto náklady vzniklé legalizací marihuany budou znamenat posun křivky nabídky nahoru a doleva, což by mělo za následek, *ceteris paribus*, zvýšení ceny a snížení nabízeného množství.

Legalizace působí na nákladové funkce a tím i na křivku nabídky oběma směry. Na jednu stranu snižuje náklady způsobené prohibicí a tlačí tak křivku nabídky doprava a dolů, na druhou stranu implikuje nové náklady a tak tlačí nabídku doleva a nahoru. Můžeme pouze spekulovat, který z těchto vlivů nakonec převáží.

Jeden ze způsobů, jak odhadnout změnu ceny marihuany po její legalizaci, je porovnání její ceny v zemích, které se liší svým přístupem k marihuaně. Nejlepším dostupným srovnáním se zdá být cena marihuany v USA versus cena v Nizozemí. USA představuje zemi, ve které je na vynucování prohibice marihuany vládou vynakládáno velké úsilí, ve většině států federace je trestným činem i samotné držení pro vlastní potřebu, na druhou stranu situaci v Nizozemí můžeme vnímat jako pravý opak. Přestože je v Nizozemí marihuana oficiálně ilegální, je tolerováno nejen její držení, ale i její prodej v tzv. coffee-shopech. Proto můžeme přístup Nizozemí považovat za příklad de facto legalizace. Průměrná cena marihuany v Nizozemí odpovídá přibližně 50-100% ceny v USA. (Miron, 2005) Na základě tohoto srovnání můžeme tedy předpokládat, že legalizace by v ČR způsobila spíše pokles ceny marihuany než její nárůst. Nicméně pokles ceny by neměl být nikterak dramatický.

Abychom mohli odhadnout efekt legalizace na celkové výdaje na marihuanu, potřebujeme znát ještě cenovou elasticitu poptávky. Clemens a Zhao ve své studii odhadují cenovou elasticitu poptávky po marihuaně na - 0,7. Dále představují výsledky studie Nisbeta a Vakila z roku 1972, ve které odhadují, že se cenová elasticita pohybuje v rozmezí - 1,5 až - 0,5. Daryal ve své práci z roku 2002 odhadl elasticity pro různé skupiny uživatelů marihuany a dospěl k následujícím výsledkům: - 0,4 pro pravidelné uživatele, - 0,1 pro občasné uživatele a 0 pro lidi, kteří nejsou současnými uživateli. (Clemens, Zhao, 2005) Protože většina marihuany je spotřebována jejími pravidelnými kuřáky, můžeme předpokládat cenovou elasticitu poptávky po marihuaně minimálně - 0,5. To znamená, že poptávka po marihuaně je pravděpodobně neelastická. Tedy pokud se cena marihuany sníží o 1%, výdaje na ni poklesnou o méně než 1%.

Pokud pokles ceny způsobený legalizací bude minimální, výdaje na marihuanu zůstanou téměř stejné bez ohledu na elasticitu poptávky. Jelikož předpokládáme, že pokles ceny by neměl být větší než 50% a elasticita poptávky je alespoň - 0,5, pak přijatelný pokles výdajů na marihuanu bude přibližně 25%. (Miron, 2005) Současné výdaje na marihuanu jsme odhadli na 2,7 mld. Kč, výdaje uživatelů po její legalizaci budou tedy přibližně 2,02 mld. Kč.

Abychom mohli odhadnout výši daňových příjmů z legalizace konopných drog, musíme nejprve zodpovědět otázku, jak se změní poměr mezi zdaněnou marihuanou pořízenou na legálním trhu a marihuanou, kterou si uživatel sám vypěstuje nebo dostane od jiného pěstitele zdarma. Toto by záviselo hlavně na výši daně, kterou by stát na marihuanu uvalil. Čím vyšší daň, tím silnější motivace k samozásobování. A také na způsobu jak by stát domácí pěstování reguloval. Podle mého názoru by nastala situace podobná jako na trhu s alkoholickými nápoji, kde domácí výroba tvoří zanedbatelnou část spotřebovaného množství. Indoorové pěstování marihuany je přibližně stejně technologicky náročné a nákladné jako domácí výroba pálenky. Vlivem legalizace by jistě někteří uživatelé, kteří si doposud marihuanu obstarávali na černém trhu, začali marihuanu sami pěstovat. Motivace pro domácí pěstování by mohli být různé, například: domácí marihuana by byla pro některé uživatele méně nákladná nebo kvalitnější, než nakupovaná; pěstování by se mohlo stát kuřákovou zálibou a podobně. Naopak někteří pěstitelé by kvůli legalizaci pěstování zanechali a začali by nakupovat zdaněnou marihuanu na legálním trhu. Jednalo by se například o uživatele, kteří pěstovali marihuanu, protože kvůli prohibici neměli jinou možnost jak si ji opatřit a k samotnému pěstování neměli žádný bližší vztah. Pro některé pěstitele by byl nákup legální marihuany jednoduše méně nákladný než její pěstování. Pro účely odhadu vlivu legalizace marihuany na státní rozpočet budu předpokládat, že se poměr doma vypěstované a na legálním trhu zakoupené marihuany výrazně nezmění.

4.3. Daňové příjmy z legalizace marihuany

Abychom mohli vypočítat, jak velké budou daňové příjmy z legalizované marihuany, musíme učinit dva důležité předpoklady. Pro zjednodušení budeme předpokládat, že břemeno jakékoliv daně uvalené na marihuanu bude neseno pouze jejími konzumenty. Dále musíme rozhodnout, jak bude marihuana zdaněna. Stát má prakticky dvě možnosti jak marihuanu zdanit. První možnost je zdanit marihuanu stejně jako většinu ostatního zboží sazbou daně z přidané hodnoty. V takovém případě by marihuana podléhala 19% sazbě DPH. Což by znamenalo daňové příjmy ve výši zhruba 384 mil. Kč. Příjmy z legalizované marihuany by mohly být nižší v případě, že by vzrostl podíl domácí produkce. Můžeme se ale domnívat, že nárůst domácí produkce by byl minimální. Tento předpoklad potvrzuje i zkušenost z alkoholové prohibice v USA, kdy se velice rychle po zrušení prohibice výroba a prodej alkoholu stala opět součástí legálního trhu. (Miron, 2005)

Mnohem pravděpodobnější je možnost, že stát na marihuanu uvalí ještě spotřební daň. Spotřební daň je uvalována na statky, jejichž spotřeba poškozují životní prostředí (benzin) nebo zdraví spotřebitelů (alkohol, tabák). Dalším společným znakem těchto statků je neelastická poptávka. Zdravotní a společenské riziko užívání marihuany je srovnatelné s rizikem užívání tabáku a alkoholu, proto i spotřební daň z marihuany by měla být přibližně stejná jako z tabáku nebo alkoholických nápojů. Můžeme se oprávněně obávat, že příliš velká spotřební daň z marihuany, by způsobila, že většina trhu by zůstala v ilegality a daňové příjmy z legalizované marihuany by naopak poklesly. Nicméně vytvoříme-li paralelu se zdaněním cigaret, zjistíme, že i přes masivní zdanění cigaret – v průměru 70% ceny krabičky cigaret tvoří daň – toto zdanění negeneruje významný černý trh. Proto se můžeme domnívat, že situace bude podobná i pro marihuanu, tedy pokud bude zdaněna ve stejné výši jako cigarety, nemusíme se obávat vzniku významného černého trhu. Aplikujeme-li tedy celkovou daň¹⁸ ve výši 70% na odhadnuté výdaje na marihuanu po její legalizaci, dostaneme daňové příjmy ve výši 1,414 mld. Kč.

4.4. Shrnutí

V této kapitole jsem se pokusil odhadnout vliv legalizace marihuany na státní rozpočet. Nejprve jsem vypočítal výdaje ze státního rozpočtu, které lze přisoudit provozování prohibice konopných drog. Tyto výdaje tvoří výdaje policejních složek, justice a vězeňské služby. Zjistil jsem, že legalizace marihuany by znamenala úspory ve výši zhruba 128,4 mil. Kč. Navíc by legalizace znamenala zvýšení příjmů státního rozpočtu ve výši 1,414 mld. Kč. Celkový kladný efekt legalizace marihuany na státní rozpočet lze tedy vyčíslit na 1,542 mld. Kč. Na tomto místě je třeba připomenout, že tento odhad je velmi střízlivý. V mém odhadu jsem použil nejnižší odhad zkonzumovaného množství marihuany v roce 2008. Dále jsem v odhadu výše výdajů na prohibici nezapočítal ostatní výdaje státního rozpočtu na protidrogovou politiku ve výši 234 mil Kč a ani výdaje z krajských rozpočtů ve výši 162,9 mil. Kč, určitý podíl z těchto výdajů byl jistě použit v souvislosti s provozováním prohibice konopných drog. 1,542 mld. Kč lze podle mého názoru považovat za minimální úsporu státního rozpočtu, ve skutečnosti lze očekávat úsporu větší.

¹⁸ Součet daně z přidané hodnoty a spotřební daně.

Samozřejmě nechci tvrdit, že úspora ve výši 1,5 mld. Kč ve státním rozpočtu je rozhodující argument pro legalizaci konopných drog. Nicméně je to zcela legitimní argument do diskuze o možném vývoji protidrogové politiky v ČR. Obzvláště v dnešní době, kdy se ČR zadluhuje dosud nevídaným tempem a státní rozpočet se potýká s obrovským deficitem, získává tento aspekt legalizace konopných drog na zajímavosti.

Závěr

Na základě prostudované literatury se mohu domnívat, že prohibice drog nepředstavuje zdaleka ideální přístup k problematice užívání drog. V první řadě odpírá lidem právo svobodně, podle svého uvážení nakládat se svými životy. Zadruhé jsme svědky podivné dichotomie, kdy stát na jednu stranu uvalil prohibici pouze na některé drogy, kterou obhajuje ochranou veřejného zdraví a snižováním společenských nákladů užívání drog, a na druhou stranu stát ponechal legální jiné drogy a aktivity, které jsou možná ještě rizikovější než většina ilegálních drog, myslím tím například alkohol a cigarety. Prohibice drog zapříčinila vznik černého trhu, jehož existence má obrovské negativní dopady na celou společnost. Viděli jsme, jak černý trh generuje násilné chování a kriminalitu, která představuje značný náklad pro společnost. Drogy se na černém trhu staly mnohem nebezpečnější, z toho důvodu vzrostl počet úmrtí mezi uživateli drog a také dochází k mnohem závažnějšímu poškození jejich zdraví, většinu nákladů na jejich léčbu nese také celá společnost. Paradoxně tak může docházet k tomu, že prohibice ve snaze snížit společenské náklady užívání drog je naopak zvyšuje. To ale nemůžeme tvrdit zcela jistě, protože je pravděpodobné, že prohibice přeci jen nějaký vliv na snížení spotřeby má. Naopak legalizace, která by odstranila negativní efekty existence černého trhu, by velice pravděpodobně měla vliv na zvýšení spotřeby drog, protože by drogy byly levnější a i ostatní náklady užívání drog by poklesly. Abychom mohli rozhodnout, jestli je lepší přístup k drogám prohibice nebo legalizace. Museli bychom umět kvantifikovat společenské náklady obou variant. To je podle mého názoru zajímavý námět na další zkoumání. Protože existují příklady, že dekriminlizace ani legalizace nevedla k závratnému nárůstu užívání drog, můžeme se prozatím domnívat, že legalizace by mohla být tou lepší politikou. V druhé části práce jsem se pokusil odhadnout vliv legalizace marihuany na státní rozpočet. Marihuanu jsem zvolil z toho důvodu, že je to nejrozšířenější ilegální droga a její legalizace je mnohem reálnější než legalizace takzvaných tvrdých drog. Zjistil jsem, že legalizace marihuany by mohla přinést do státní pokladny zhruba 1,5 mld. korun ročně. Vzhledem k tomu, že je marihuana v Česku tolik populární a její užívání není prokazatelně nebezpečnější než konzumace alkoholu nebo tabáku, mohlo by se o její legalizaci začít konečně vážně diskutovat.

Přehled použité literatury:

Clements, Kenneth W., Daryal, Mert: The Economics of Marijuana Consumption, Department of Economics The University of Western Australia, 1999, dostupné z internetu dne 28. 12.

2009: <http://www.drugpolicy.org/docUploads/Mari.pdf>

Clements, Kenneth W., Zhao, Xueyan: Economic Aspects of Marijuana, 2005, dostupné z internetu dne 28. 12. 2009: <http://ideas.repec.org/p/uwa/wpaper/05-28.html>

Csémy, Ladislav a kol.: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, vydal Úřad vlády ČR, 2006, ISBN: 80-86734-94-3, str. 120

Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost, Úřad pro publikace EU, Lucemburk 2009, ISBN: 978-92-9168-379-6 str. 99

Friedman, Milton, Szasz, Thomas. S.: On Liberty and Drugs, Essay on the Free Market and Prohibition, The Drug Policy Foundation Press, Washington D.C., 1992, ISBN: 1-879189-05-4, 180 str. (v Písař, Pavel: Ekonomie, stát a drogy, 2006, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: http://libinst.cz/etexts/pisar_drogy.pdf , str. 69)

Friedman, Milton (1991), "The War We Are Losing," in Searching for Alternatives: Drug-Control Policy in the United States, Melvyn B. Krauss and Edward P. Lazear, eds., Stanford, California: Hoover Institution Press, 53-67. (v Miron, Jeffrey A., Zwiebel, Jeffrey: The Economic Case Against Drug Prohibition, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1995), 175-192 přístup z internetu dne 28. 12. 2009: <http://www.pantheos.org/articles/prohibition.pdf>)

Goldstein, Paul J., Henry H. Brownstein, Patrick J. Ryan, and Patricia A. Bellucci (1989), "Crack and Homicide in New York City, 1988: A Conceptually Based Event Analysis," Contemporary Drug Problems, Winter, 651-687. (v Miron, Jeffrey A., Zwiebel, Jeffrey: The Economic Case Against Drug Prohibition, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1995), 175-192 přístup z internetu dne 28. 12. 2009: <http://www.pantheos.org/articles/prohibition.pdf>)

MacCoun, Robert J. and Peter Reuter (2001a), Drug War Heresies: Learning from Other Vices, Times, and Places, Cambridge: Cambridge University Press. (v Miron, Jeffrey A.: A Critique of Estimates of the Economic Costs of Drug Abuse, 2003, Boston University, str. 33, přístup z internetu dne 28.12.2009: http://www.drugpolicy.org/docUploads/Miron_Report.pdf)

Miron, Jeffrey A., Zwiebel, Jeffrey: The Economic Case Against Drug Prohibition, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 9, No. 4 (Autumn, 1995), 175-192 přístup z internetu dne 28. 12. 2009: <http://www.pantheos.org/articles/prohibition.pdf>

- Miron, Jeffrey A.: A Critique of Estimates of the Economic Costs of Drug Abuse, 2003, Boston University, str. 33, přístup z internetu dne 28.12.2009: http://www.drugpolicy.org/docUploads/Miron_Report.pdf
- Miron, Jeffrey A.: The Budgetary Implications of Marijuana Prohibition, 2005, přístup z internetu dne 28.12.2009: <http://www.prohibitioncosts.org/mironreport.html>
- Mises, Ludvig von: Liberalismus, Liberální institut, 1998, Praha, str. 186 ISBN: 80-86119-08-04
- Mises, Ludvig von: Lidské jednání: Pojednání o ekonomii, Liberální institut, 2006, Praha, str. 959, ISBN: 80-86389-45-6
- Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti: Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2008, vydal Úřad vlády ČR, 2009, ISBN: 978-80-87041-99-4
- Ostrowski, James: Thinking About Drug Legalization, Cato Policy Analysis No. 121, 5/1989
Přístup z internetu dne 28.12.2009: http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=981&full=1
- Písař, Pavel: Ekonomie, stát a drogy, 2006, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: http://libinst.cz/etexts/pisar_drogy.pdf , str. 69
- Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky: Národní strategie protidrogové politiky, 2005, vydal Úřad vlády České republiky, 2005, ISBN 80-86734-39-0 str. 31
- Rasmussen, David W., Benson, Bruce L.: The economic anatomy of a drug war, Rowman and Littlefield Publishers, 1994, ISBN: 0-8476-7909-8
- Rothbard, Murray N.: For a New Liberty: The Libertarian Manifesto, Ludwig von Mises Institute, 2002, str. 93 – 119. (v Písař, Pavel: Ekonomie, stát a drogy, 2006, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: http://libinst.cz/etexts/pisar_drogy.pdf , str. 69)
- Rothbard, Murray N.: Ekonomie státních zásahů, Liberální institut, Praha, 2005, str. 443, ISBN: 80-86389-10-3
- Szasz, Thomas: The therapeutic state, 1984, Buffalo: Prometheus Books, 1984, str. 360, ISBN: 0879752394
- Šíma, Josef, Šťastný, Dan: „Zločiny“ bez oběti, Liberální institut, 2/1999, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: <http://libinst.cz/stranka.php?id=51>
- Šťastný, Dan: „Proč liberalizovat drogy“, Liberální institut, 1/1998, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: <http://libinst.cz/stranka.php?id=71>
- Thornton, Mark: Alcohol Prohibition Was a Failure, Cato Policy Analysis No. 157, 1991, přístup z internetu dne 28. 12. 2009: http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=1017

Trestní zákon 140/1961 Sb., dostupný z internetu dne 28. 12. 2009:
http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni_zakon/

